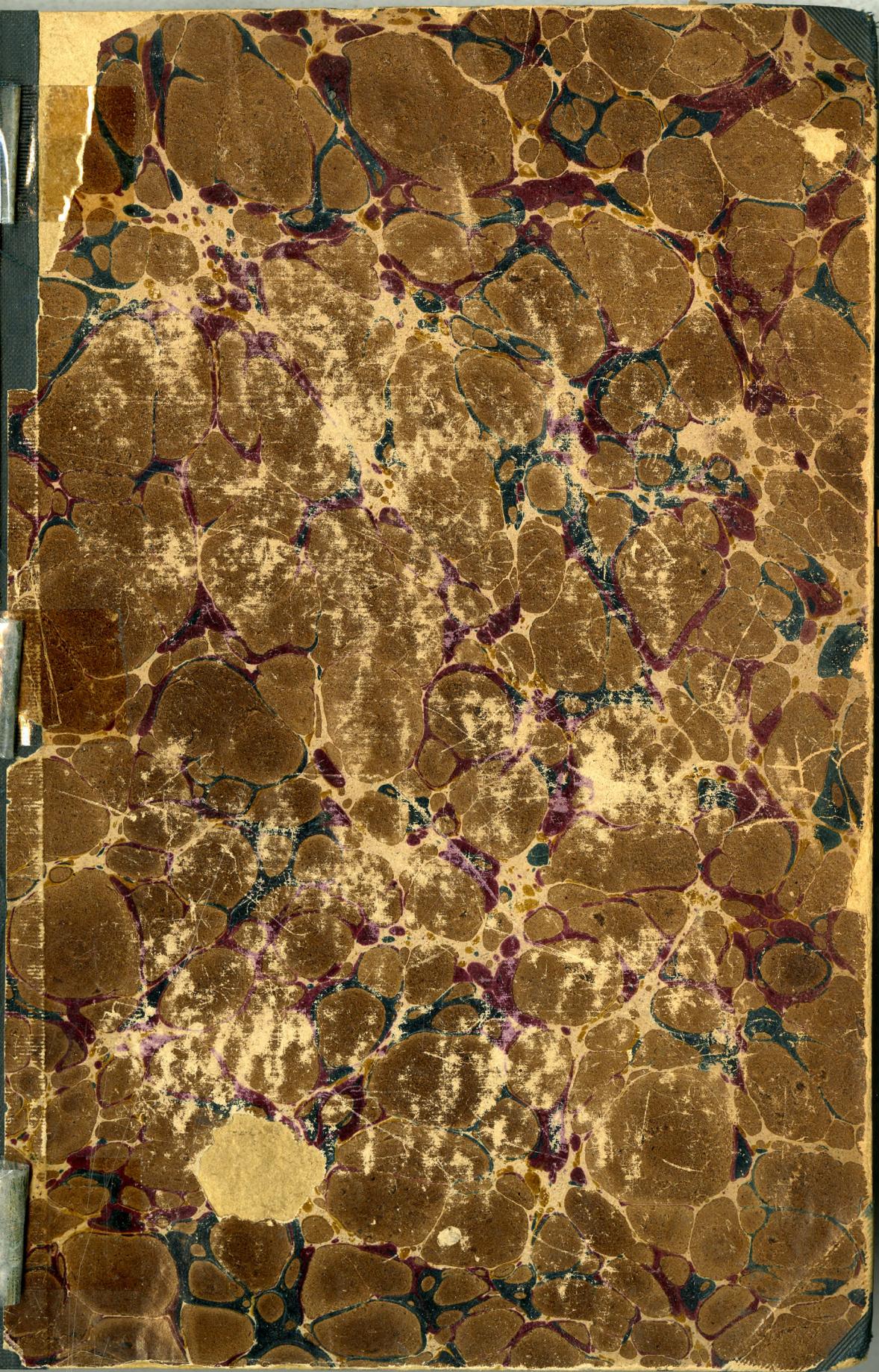

Politikai
röpiratok.

194.

194

1798

A KOLOZSVÁRI EGYETEM,

MINT

KULTURAI SZÜKSÉGLET.

„Bizonyal a mi a szem a testen, az az egyetem az országban. —Szem nélkül a test sötét.“

Apáczai Cseri János.

IRTA

MÁTRAI ERNŐ.

Ára 60 kr. o. é.

5.

PEST,
AIGNER LAJOSNÁL,

1871.

KOLOZSVÁRT,
STEIN JÁNOSNÁL.

A KOLOZSVÁRI
EGYETEM,

MINT

KULTURAI SZÜKSÉGLET.

„Bizonyal a mi a szem a testen, az az
egyetem az országban. —Szem nélkül
a test sötét.“

Apáczai Cséri János.

IRTA

MÁTRAI ERNŐ.

PEST,

AIGNER JAJOS KÖNYVÁRUSNÁL.

1871.

615 F. 2001 66a D

DE BALLAGI GÉZA.

Nyomatott Stein J.-nál az ev. ref. főtanoda betűivel Kolozsvárt.

Brassai Sámuelhez!

Engedje Önnek ajánlanom e munkát, mely nagyrészben a Méltósággal átczivódott óráimnak köszöni létrejöttét. E reám nézve örökre feledhetlen tanuságos időtöltés közben Erdély legalaposb ismerőjének ép oly elmés, mint kritikus megjegyzései irányzák figyelmem ez ország rész nemismert, balul ismert kulturviszonyaira, ösztönöztek művelődése nagyrészben szerteszt hevert adatainak egybegyűjtésére, tanulmányzására.

S e tanulmány izmosította meg bennem a röpiratam ezime által tolmácsolt meggyőződést, s e meggyőződés birt az itt következő sorok irására és közzétételére.

Sajnálom, hogy egybegyűjtött s eddig nagyrészben ismeretlen adataimnak csak egy részét s azt is csak töredékesen tehetem közzé. De tán ebből — Erdély középtanodái bár vázlatos statisztikájából is kivonhatják a tanuságot azok, kiket első sorban illet: *Ανω κοσμητερι λαων*, kormányunk és országgyűlésünk.

Tudom, Méltóságod mosolyogni fog optimismusomon, mely e jelentéktelen soroknak a mi viszonyaink közt is, reméll némi sikert. S Ábrahámmal azt mondja, hogy a kik Mozeseiknek és a propheetáknak nem hittek másnak még kevésbé fognak hiinni.

Én pár év tapasztalásával ifjabb, okszerű pessimismusával szegényebb vagyok Méltóságodnál. Ne csodálja tehát, ha skepsisére Pliniussal felelek „Quam multa fieri non posse, priusquam sint fac-

ta, judicantur!“ Ki tudja, nem szavazhat e meg elvégre egy második egyetem alapítására s fentartására évente kétszázezer forintot országgyűlése azon Magyarországnak, melynek ez idei budgetjében az állami lótenyészintézetek tétele nemkevesebb mint 1.610,740 forinttal szerepel?! —

Kolozsvárt, 1871, szeptember 6-án.

MÁTRAI ERNŐ.

A kolozsvári egyetem, mint kulturai szükséglet.

I.

A milyen a kor, az ország, a nemzet tanügye, olyan műveltsége, olyan önmaga. Az öltő újabb nemzedéke a tanodától kölcsönöz műveltséget, ismeretet, kulturirányt. Mig ismét az ország szelleme idomitja tanodáit, s egy öntudatos nemzet saját idiosynkrsiájának bélyegét üti homlokokra. E kölcsönös hatás természet szerü következménye a művelődési létszükségnek, melynek egyik főfolyománya egy kor, egy nemzet tanügye.

Ezért egy fejlődési processusok, typosok. A szabad Hellas tanodáit szabad szellem fuvallata járta át. Lelki szabadságban edzett férfiakat is állított ki a közélet arenájára. —

A vándor sophista tanárok utjait a hagyományos mult világa iránt kelt bizalmatlan skepsis egyengeté, s Görögország mintegy az ő karjaikon lépett át a hitéből, a tudás kulturregiójába. —

A mamelukok egyptom kaszttanodáinak sajátos productuma. — A mint a scholasticismusnak üres formaisága, érverő hiányban szenvedő rabulistikája a középkor zárt légü káptalani és zárdatanodáiban verhetette csak penészvirágait. —

Nagyon természetes volt a papi tulkapás azon korban, midőn iskoláik által porázon tartották az öszszes kulturát. Mint a középkori, naiv verstöredék tartja: Ze Coln und ze Paris, da sind die Pfaffe harte wiss. — A salerno, bolognai, paduai generale studiumok korában Italia vitte Európa művelődésében a vezérszerepet. A tizenharmadik száz elején a parisi „studium generale“ lett az egyetemek elseje, s Franciaország a kultura legbefolyásosb tényezője. Nemsokára Cambridge és Oxford s vélök Anglia vergödött fensőségre. S nézd Németországot? Mint esenevészett idegen égaljú növényként a talajába IV Károly rue de fouairei kegyelete által ültett egyetemi institutió. Mint indult tenyészetnek, midőn a fejedelmi pártfogás üvegházai helyett a germán kultura eszméivel terhesedő légkörből kezdte nyerni életerőt. Mily módon nevelte, izmosította —

a német egyetemeket a német tudomány, s nyert ez utóbbi a mintaszerűvé lett universitásokból, mint megannyi góczpontokból éltető meleget. S vette át a mintaegyetemek, a mintatanügy hazája a nagyvilág vezérszerepét, melyet kulturája játszott kezeire.

A centralisált Franciaország centralisált tanügyével, Anglia Cambridge és Oxforddal, John Bull gyakorlati érzeke s önkormányzati szelleme megtestesült tanodáival, az aligmult particularis Németország a szellemi uralmon is duodezállamokként osztózó 13 egyetemével, nem fentebbi állításaim bizonyosságai e?

A magyar meg tanügyi institutioit legalább eddig — ép úgy a szomszédból kölcsönzé, mint tudományos kulturáját. S ez igen természetesen így marad mindaddig, még fajiságunk életereje művelődésünk talajában nem érvényesült. Addig a külföld tudományos kulturáját lefordítjuk. Mint szent István a szertartásos könyveket s a zárda- és káptalantanodákat, tanirodalmunk compilerai a német irodalmat s törvényhozásunk a külföldi tanintézeteket. A mire legkevesebb a gondunk, az, hogy mi bennök a nemzetiségünkben folyó, mi a magyar? Mennyiben verte gyökerét a nemzeti földbe? Mennyire acclimatisálódott légkörünkben? S biztozítottuk fennmaradása alapföltételeit?

Nem mult el két évtíz, hogy Németország első egyetemét kapta, s Nagy Lajos jóvoltából (1367-ben) már volt egyetemünk. De rövid, erőltetett élte ép oly hamar véget ért, mint az óbudai Sigismundea, Vitéz „Academia Istropolitana“-ja, a Mátyás nagylelkűségéből emelkedett óbudai „studium generale“. Mert a nemzet művelődésében nem leltek kellő látalapot. Mesterségesen állított s támogatott tető voltak az elemi és középtanodai oktatás falazata nélkül. Le is sodrá az első vihar.

Ez és ilyféle eszmelánczolat fűződött agyamban, midőn e munka első szavait papirra vetém.

A kolozsvári egyetem, mint kulturai szükséglet.

Pusztá korteseszköz arra, hogy a kormánymulasztásinak sorát növellhesse, — mondhatja reá az incarnált kormánypárti.

„Kell is nekünk második egyetem, midőn az első sem tudjuk virágzásra juttatni!“ — kritisálhat a pessimista.

„De ha kell, miért legyen ép Erdély területén? Csupa transylvanicus hazabeszélés, helyi önérdék az egész?! — hallom a harmadiktól.

Ha munkám ezimét igazoltam, meglelte ezáfolatát mindhárom ellenvetés.

Magyarországon egy második egyetem kulturszükség.

E második egyetem székhelyét Erdélyt, illetőleg annak fővárosát jelölik ki művelődési viszonyaink igényei.

Milyszerű egyetemet javallnak művelődési szükségletünk, tanügyi institutióink, s a nemzetiségi viszonyok, miket dőreség lenne ignorálnunk.

E három tét jelöli dolgozatom eszmemenetét.

II.

Egy tekintet az európai államok tanodáinak összehasonlító statisztikájára meggyőz affelől, mily páratlan hazánkban a humán közép és főtanodáink illetőleg egyetlen főtanodánk, közt fenálló aránytalanság?*)

Tanodáink számát a művelt nyugotéival egybevetve — egyedül human középtanodáink állják ki az összehasonlítás versenyét.

Im a régi, 14476500 lakót számító, területére nézve 5105□ mértföldnyi Poroszországban a gymnasiumok és progymnasiumok száma 172, a tanulóké 45403-ra rug. Egyetemeink száma 7. — A (lajtántuli) Ausztria lakóinak száma 19750818, területe 5909, gymnasiuma 95, gymn. tanulója 30629. Egyetemeinek száma 6. — Anglia lakói száma 29.307,198, területe 5763□ mértföld, 845 humánirányú középtanodájában 60,000 tanítvány nyer oktatást. Egyetemeinek száma 12. — Franciaország lakói száma 43.545, 285, területe 26,290, lycée és collegája 308.647,13 tanítvánnyal. Az egyetemi lakokkal azonosítható specialfőiskolája van theológiára 7, jogra 11, orvositudományra 3, reáلتudományokra (mathesis és physikára) facultas des sciences 16, philosophia, historia-philologi facultás des lettres 8 16. — Belgium lakóinak száma 4.731,957, területe 537□ mértföld, Athaeneumainak száma 43, tanulója 7782, egyetemeinek száma 4. — Spanyolország lakóinak száma 52.754,700, területe 16.606 négyszegmértföld, a Colegios-ok és Institutos don secunda ensenanza — E száma 102, tanulóinak száma 21,478, egyeteme 10. — Olaszország lakóinak száma 21.920,260, területe 4674, lyceumai és gymnasiumainak száma 337, tanulói sz. 20,219, egyeteme 19. Egészítsük ki a paralellát a keletről vett Rumeniával és Görögországgal.

*) Lásd Bracheli Gymnasien und Realchullen. — Universtätén. „Die Staaten Europas“ művében 539—560 old.

Ruménia lakóinak száma 4.0430,21, területe 2271, középtanodája 9, középtanodai tanulója 1.565, egyeteme 2. — Görögország lakóinak száma 1.096,810, területe 901 □ mértföld, Gymnasiumainak, úgy nevezett helleniskoláinak száma 103, tanulója 7000, egyeimék száma 2. — Végül hazánk lakóinak száma 14.609000, területe 5,853, human középtanodája 164, középtanodai tanulója 30,000, egyeteme 1.

E szerint Poroszországban 2.0680,71 lakóra, 728 □ mértföldre, 24 human középtanodára, 6,486 középt. tanulóra; Ausztriában 3.2910,53 lakóra, 951 □ mértföldre, 16 gymnasiumra, 5,105 középtan. tanulóra; Angliában 2.442,26.6 lakóra, 480 □ mértföldre, 70 középtanodára, 5000 középt. tanulóra; Belgiumban 1.182,689 lakóra, 134 □ mértföldre, 11 középtanodára, 1,945 középt. tanulóra; Spanyolországban 2.275,470 lakóra, 1,660 □ mértföldre, 10 középtanodára, 2,147 középt. tanulóra; Italiában 1.153,645 lakóra, 244 □ mértföldre, 17 középtanodára, 1054 középt. tanulóra; Romániában 2.021,510 lakóra. 1,135 □ mértföldre, 4.5 gymnasiumra, 729 közt. tanulóra; Görögországban 54,845 lakóra, 450 □ mértföldre, 51 középtanodára, 3,500 középt. tanulóra, elvégre Magyarországon csakis 14.609000 lakóra, 5,853 □ mértföldre, 164 középtanodára és 30000 középtanodai tanulóra esik egy egyetem!

Egy kombináló tekintet a fentebbi számokra meggyőz, mily kiáltó tanügyünknek human felsőtanodában szegénysége, mennyire csúfos állapot, hogy ekkora ország máiglan egy egyetemenél többet képtelen felmutatni. S míg középtanodáinknak a lakókhoz arányított számára nézve Francia és Spanyolországot is magunk megett hagyjuk, human főtanoda dolgában még Románia, a civilizációnak ez épen nem elsőrendű mintország(!)-is hétszerte jobban áll nálunknál.

Vedd ehhez országunk anyagi szegénységét, az egyetlen magyar egyetem székhelyének Budapestnek európaszerte párját ritkító drágavoltát, s nem fogod csodálni, hogy hozzáférhetlensége miatt 30 magyar középtanodai tanulóra csak egy egyetemi hallgató esik. Érteni fogod, hogy akkor midőn tanulóink nagyszáma studiumában a középtanoda végeztével megreked, miért annyi az országban a semidoctus és oly kevés a szakember? Tudni fogod, részben hol keresed társalmi osztályaink kóros socialis viszonyokra mutató aránytalanságának okát?

Tanügyünk e nyomornak visszatükrözött képét ott látod az ország kulturképét mutató választási táblákon. Az 1869-diki képviselőválasztás hivatalos adatai szeréht a politikai tényezőknek Magyarországon 12, Erdélyben 67 százaléka anyagi s szellemi tekintetben egyaránt proletár nemesség, Magyarországon 67% Erdélyben 13% a birtok, Magyarországon 6·5%, Erdélyben 3% a kézmű, Magyarországon 9%, Erdélyben 0·8% a jövedelem, Magyarországon 2%, Erdélyben 0·4% a kereskedelem, Magyarországon 0·076%, Erdélyben 0·0; a gyáripár, és végül Magyarországon csak 5, Erdélyben csak 1·3 százalék az értelmiség contingense.*)

A milyen a kor, az ország, a nemzet tanügye, olyan önmaga.

III.

Egy tekintet a Magyarország politikai tényezőinek fentebb közlött táblázatára meggyőző afelől, hogy Erdély socialis viszonyain fenvázolt tanügyi abnormitásunk, egy főtanoda hiánya még hathatósban észlelhető, mint az anyahonban. Magyarország 792799 választója közzül 39455, Erdélyben 110,000-ből csak 1421 az értelmiség czimén, politikailag qualificált, s így az anyahonban 5, a királyhágóninnyi részekben csak 1·3 százaléka a választóknak az intelligencia contingense. Nem is csoda. Az erdélyi részekre nézve geographiailag is legtávolabb eső, s szegény lakóira legnehezebben hozzáférhető az ország egyetlen főtanodája.

*) E számításom épen nem önkénytes, de sőt fájdalom nagyon is megbizható — hivatalos adatokon alapul. Im itt közlöm rövidletben az ország választóiról a „Budapesti Közlöny“ által adott tabellát.

Qualificatió	Magyarországon	Erdélyben
Nemesség	94,243	74,134
Birtok	532,896	14,495
Adó	— — —	11,684
Kézmű	46,032	3,699
Füstök	— — —	3,258
Értelmiség	39,455	1,421
Jövedelem	65,447	866
Kereskedelem	14,012	431
Gyár	654	12
Választók összege:	792,799	110,000

E földön hol lel kielégítést a középtanodát végzett kevésbé tehetős ifju tudomány-szomja, ha esetleg nem a papi pályára szánta magát?

A nagyszebeni vagy kolozsvári jogakademián? a kolozsvári orvossebészek tanintézetén?

„Beide stehen auf gleichem Niveau und erzeugen gleiches Resultat: sie ziehen Stümper heran; die Rechtsakademie — (wie die ungarischen überhaupt) — Winkelschreiber, ungebildete Richter und Beamten; die chirurgische Schule: Quacksalber.“

Igy ir rólok egy közelebről megjelent röpirat jeles képzettségű, bár kissé túlfanyar kedélyű és fekete szemüvegű szerzője.*)

S álljon bár kolozsvári jogakademiánk tanerők dolgában a magyarországiak mellett, s a nagyszebeni messze mindnyájok felett, valljuk be az idéztük röpirat bár keményet mond, de nem kevésbé igazat. A rendszerben fekszik a hiány. Magában a mai jogakademia institutiójában. Mit ér a jogi tanfolyam az államtudományok és a bölcsészettörténeti disciplinák ily szűkkörű előadása mellett. Felülvergődhetik e a kenyérkereseti szükségletek színvonalán, midőn — Cserei egy hasonlatával élve — a sasnak levágják szárnyai! — — —

A fensőbb tanintézet igényei nem csoda, ha legerősbek, hiánya a legérzékenyebb Erdélyben, mely a fentebbi súlyosító körülmények mellett elemi és középtanodák dolgában legalább mennyiségileg — nem áll az anyahon megett.

Az elemi oktatásra nézve a boldogult nemes szellemű b. Eötvös, közoktatásügyérnek az országgyűlés eléterjesztett jelentéséből kölcsönözzük adataikat.*)

E nagybecsű munka az 1870-diki népszámlálást veszi alapul, s ehhez méri adatainak arányszámaikat.

E szerint az összes Magyarország lakóinak száma 13227681 lélekre rúg, kik közül az anyaországra 11126143, Erdélyre 2101588

*) „Zur Reform des Universitätswesens in Ungarn“ 1870. Pest. Ludwig Aigner.

*) A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek az országgyűlés elé terjesztett jelentése a népiskolai közoktatás állapotáról 1870-ben. Buda 1870.

csik. Tanköteles összesen 2284741 gyermek, 1928679 anyaországi s 356062 erdélyrészi. Így a tankötelesek Magyarországon általában a lakósságnak 17·27, az anyaföldön 17·33, Erdélyben 16·94 százalékét képezik. A tankötelesek közül Magyarországon 1·152115 s így átlag 48·44 százalék, és pedig az anyaországban 1002041, tehát 49·83, Erdélyben 151074 tehát 40·37 százalék látogatja tényleg a tanodákat.

A kimutatásba felvett 11903 községben mindössze 13798 iskola áll fen. Ezek közül 10383 Magyarországra, 2337 Erdélyre esik, s így az anyaföldön egy □ mértföldre 2·9 és 1000 lakóra 1·0017, Erdélyben egy □ mértföldre 2·8, 1000 lakóra 1·263 iskola jut.

A kimutatásba felvett 11903 magyarországi község közül 1772-ben, nincs iskola és pedig az anyahon területén 9630 helységre 1367, Erdélyben 2273 helységre 349 teljesen iskolátlan esik. Így az anyahon községeinek 14·19, az erdélyieknek 15·35 százalékában semminemű nép vagy elemi iskola nem létezik.

E kimutatás Erdély népoktatását az anyahonéval szemben némi, bár csekély mennyiségű hátrányban tünteti fel. De mennyire megváltozik az arány, ha e számoknál a nemzetiséget is hánylatba vonjuk. Ha tekintetbe vesszük, hogy ez arányszámok lenyomását Erdély részéről egyedül a román elem eszközli, míg műveltebb nemzetiségei a magyar s a németnél népiskolai tekintetben az anyahonéinál is kedvezőbb viszonyok jelentkeznek.

Az 1870-diki népszámlálás struczpolitikája tekinteten kívül hagyván a nemzetiségi qualificatiót e részben pár évvel visszafelé, Fényes Elek 1867-ben megjelent monographiájához*) kell fordulnunk adatokért.

Fényes szerint a magyar anyaföldre 5476341 magyar, 1059222 német, 1155491 román, Erdélyre 673918 magyar, 153,989 német, 1091872 román lakó esik. Az anyahon népiskolái közül tanítási nyelve nézve — az elegendőket leszámítva — 49529 magyar, 959 német, 1133 rumén; Erdélyben 866 a magyar, 273 a német s 1436 a román.**)

*) Fényes Elek „A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint. Pest, 1867.

gyar népiskola 1105·9, Erdélyben már 778·3 magyar lakásra esik, egy magyar az anyahonban 1094, Erdélyben már 600·8 esik egy német népiskola.

S másrészt Magyarországnak ép erdélyterületi része az, mely humán középtanodáira nézve mennyiségileg legelől áll. Állításom hadd igazoljam az anyaország és Erdély humán középtanodái közt vont statisztikai paralellával.

Nagyérdemű statisztikusunk dr. Konek Sándor*) a magyar államterületre, 1866-ban 61 fel- 74 al összesen 135 gymnasiumot számít, összesen 29015 tanulóval. E humán középtanodák közül az anyaföldre 41 fel-, 61 algymnasium és 23637 tanuló, Erdélyre 11 fel-, 11 algymnasium és 3178 tanuló esnek.

Beer és Hochegger**) -nek az európai kulturállamok tanügyének haladásáról irt munkája szerint a magyar anyaföldön 106 gymnasium áll fen, s így egy gymnasium 36·75 □ mértföldre, **49937 férfi lakóra** jut, Erdélyben 22 gymnasiumról tud, s így nálunk 45·34 □ mértföldre, és 46620 férfilakóra esnek.

A „magyarországi középtanodák névkönyve“ ***) az anyaföldi összes gymnasiumok számát 113-ra (48 fel- és 65 al), az erdélyiekét 28-ra (16 fel- és 12 algymnasiumra) teszi.

Végül Schvarcz Gyula, kinél tanügyünk körül e hazában többet kisésem buzgolkódott, az egész Magyarországról 164 gymnasium adatát gyűjté egybe, melyekben — átlagszámítással — évenként mintegy 30000 ifjú nyer oktatást.

Alolirt azon kellemes helyzetben van, hogy a fentebb elősorolt statisztikusainknak Erdélyre nézve ép oly kedvezőtlen, mint téves adatait, egyenesen az illető tanodák igazgatóitól szerzett, s az utolsó tanévtizet felőlelő adatok nyomán igazithatja helyre.

Im itt sommásított két tábláját adjuk az Erdély középtanodai életének mozgalmait feltáró, s munkánkhoz pótlékként csatolt adatainknak.

**) L. a kultusminiszterium idéztük előterjesztése I. köt. 73 old.

*) I. Az ausztriai magyar monarchia statisztikai kézikönyve 1868. műve 467 oldalát.

**) L. Adolph Beer und Franz Hochegger „Die Fortschritte des Unterrichtswesens in den Culturstaaten Europas“ 1867. I. Band. 616 old.

***) A magyarországi középtanodák névkönyve 186^{8/9} tanévre. Szerkesztették és kiadták Bartl Antal és Felsmann József, tanárok Pest, 1869.

Az erdélyi human köznevelési intézmények statisztikai táblázata az 186⁰/₁–18⁶⁹/₇₀-dik évtízről.

(13-ik lap)

A köznevelési intézmény neve? vallásszínvonal? osztályainak száma?	A tanulók összáma az évkezdetén 186 ⁰ / ₁ –18 ⁶⁹ / ₇₀ alatt	A tanulók felekezetei szerint?								A tanulók nemzetiségei szerint?								A 8-ik osztály tanulói száma?	Érettségi vizsgáztettek?	Az érettségiesek nemzetisége?								A köznevelési intézmény végzettségűek közül (felsőbb tanulmányra) ment?							
		Rom. kath.	Gör. kath.	Örm. kath.	Görög kath.	Ev. reform.	Ágostai	Unitárius	Izraelita	Magyar	Német	Román	Örmény	Zsidó	Szláv	Olasz	Lengyel			Magyar	Német	Román	Örmény	Zsidó	Szláv	Horvát	Jogra	Theológiára	Philosophiára	Medicára	Technikára	Bányászatra	Erdészetre	Gazdaságra	Katonának
A maros-vásárhelyi ev. ref. 8 o.	6966	611	110	—	41	5824	67	201	112	6626	74	154	—	112	—	—	264	271	253	5	10	—	3	—	—	121	91	—	10	9	—	—	20		
A kolozsvári rom. kath. 8 oszt.	5284	2820	1942	—	385	29	40	2	18	2786	19	2379	—	—	—	—	451	476	301	19	116	—	—	—	189	129	15	45	49	18	7	9			
A nagy-enyedi ev. ref. 8 oszt.	4636	376	87	—	68	3955	78	26	16	4339	66	138	6	17	—	2	9	288	246	239	2	3	—	2	—	106	63	—	16	14	5	1	33		
A balázsfalvi gör. kath. 8 oszt.	4299	25	3505	—	526	3	—	—	—	9	13	4272	1	—	4	—	350	296	—	—	294	—	—	1	—	77	176	24	11	2	—	1	5		
A kolozsvári ev. ref. 8 osztály	3615	282	26	—	2	3176	113	15	11	3560	18	26	—	9	—	—	304	276	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A nagy-szebeni r. kath. 8 o.	3341	1487	446	—	1371	27	—	—	5	647	859	1889	—	—	72	—	167	153	35	44	74	—	—	—	78	30	5	16	6	—	1	—			
Az udvarhelyi ev. ref. 8 oszt.	2849	73	3	—	—	2718	46	9	—	2784	33	10	2	—	—	—	195	195	189	6	2	—	—	—	71	72	—	4	8	—	—	39			
A nagy-szebeni ágostai 8 oszt.	2747	111	59	—	414	56	2096	7	4	96	2169	476	—	4	1	—	169	132	1	126	16	—	—	—	65	42	2	9	5	—	1	—			
A kolozsvári unitárius 8 osztály	2646	240	28	—	1	146	108	1985	137	2583	35	29	—	—	—	—	276	245	242	2	1	—	—	—	109	84	2	7	3	4	6	12			
A brassói ágostai 8 osztály	1971	190	12	—	121	47	1596	2	92	152	1562	119	4	92	görög 11	—	110	95	7	87	9	—	2	görög 1	—	38	27	—	23	2	—	—	—		
A brassói gör. keleti 8 osztály	1824	—	67	—	1457	—	—	—	—	—	—	1824	—	—	—	—	41	39	—	—	39	—	—	—	21	4	5	2	3	—	—	—			
A gyula-fehérvári r. kath. 8 o.	1819	1007	265	—	365	48	22	1	102	978	191	642	—	97	6	—	147	153	92	25	29	—	5	—	20	15	1	10	1	2	—	3			
A sz.-udvarhelyi r. kath. 8 o.	1501	1424	26	—	10	41	—	—	—	1455	6	36	—	—	2	—	212	206	201	3	2	—	—	—	122	49	7	9	2	2	40	10			
A segesvári ágostai 8 osztály	1433	121	—	—	162	8	1145	2	—	31	1245	168	—	—	—	—	75	69	1	63	3	—	—	—	32	21	—	12	1	—	—	1			
A medgyesi ágostai 8 osztály	1319	73	57	—	78	11	1117	1	52	21	1171	135	—	52	—	—	65	59	1	57	—	—	1	—	10	33	—	7	5	—	—	2			
A beszercei ágostai 8 osztály	1181	211	41	—	177	39	698	1	13	99	794	228	—	13	—	—	46	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A szászvárosi ev. ref. 8 v. 6 o.	3530	254	1020	—	445	518	62	—	22	782	72	537	—	22	—	—	21	20	13	—	6	—	—	—	6	7	—	1	—	1	—	3			
A csik-somlyói r. kath. 7 oszt.	1870	1861	15	—	—	3	1	—	—	1832	32	11	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A brassói rom. kath. 6 osztály	641	581	193	—	73	9	1	3	2	257	281	263	51	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
Az ó-tordai unitárius 5 osztály	1624	218	53	—	—	321	13	1017	11	1559	—	54	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A székely-kereszturi un. 5 oszt.	1587	34	—	—	14	220	28	1290	—	1545	28	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A s.-székelygyörgyi ev. ref. 4 o.	3602	187	—	—	47	3268	—	93	3	3554	—	45	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A m.-vásárhelyi r. kath. 4 o.	1259	759	406	—	63	27	1	4	—	764	17	470	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A naszói gör. kath. 4 osztály	711	10	603	—	98	—	—	—	—	8	1	702	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A szamosújvári r. kath. 4 oszt.	662	62	253	318	2	25	—	—	1	82	4	225	318	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A torockói unitárius 4 osztály	642	18	48	—	—	6	4	566	—	579	7	48	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A szászsebesi ágostai 4 osztály	600	57	20	—	215	11	482	—	4	525	31	240	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
A kézdi-kantai r. kath. 4 oszt.	317	299	2	—	—	6	—	—	—	295	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
Az erzsébetvárosi r. kath. 4 o.	305	63	28	150	42	11	13	—	—	59	28	70	150	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
Összesítve:	64894	13467	9297	468	6377	20053	7751	5125	605	38107	8756	14117	540	339	104	2	54	3180	3053	1573	439	502	—	13	2	—	965	833	55	162	110	32	21	136	10

Jegyzések. ¹⁾ A nem teljes gymnasiumoknál az utóbbi rovatok hiányzanak.
²⁾ A kolozsvári ev. ref.-nél nem jegyeztettek fel.
³⁾ A szászvárosi ev. ref. gymnasiumnál csak az 18⁶⁹/₇₀ vannak adatok. A többi elveszett. Rovatai is csak a négy évről szólnak, kivéve az elsőt, mely (1413: 4 = X: 10) arányosítva 3530-ra van téve.

Jegyzések. ⁴⁾ A kézdi-kantai r. kath. gymnasium az 186⁰/₁ és 186¹/₂ tanévekben szünetelt, úgyszintén a torockói unitárius algymn. 186⁰/₁ és 186¹/₂-ben.
⁵⁾ A szamosújvári r. kath. 4 osztályu 186¹/₂-ben, a naszói görög kath 4 osztályu 186³/₄-ben nyilott meg.

Összített táblázataink elseje egyes tanodák szerint, az évtiz hallgatóit egybefogva, tárja elénk az erdélyi középtanodák életmozgalmaikat, míg a más a tanodákat összesítve, a hallgatóság számának egyes tanévek szerénti hullámzatát tárja elénk.

De hadd szóljanak az egybecsoportosított számok:

Az erdélyi középtanodák sommás táblázata.									
Az összesített tanév.	A tanulók száma?	A tanulók nemzetisége.			Nyolczadik osztályba jártak?	Érettségítettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
1860—1861	5922	3400	525	1245	264	249	147	22	49
1861—1862	6010	3814	481	1192	243	220	142	11	51
1862—1863	6040	4248	517	1209	291	244	140	39	54
1863—1864	6372	4120	538	1398	335	268	174	20	62
1864—1865	6435	4143	557	1434	317	362	199	25	64
1865—1866	6626	4047	538	1509	331	317	200	24	62
1866—1867	6906	4244	567	1666	347	330	202	23	76
1867—1868	7095	4529	497	1794	314	307	180	23	35
1868—1869	7099	4454	496	1841	350	314	201	16	62
1869—1870	6678	4397	443	1395	351	309	156	50	48
1860—1870	64894	38107	8756	14117	3180	3053	1573	439	502

Ime tehát Erdély 29 humán középtanodájában átlag számítással évenként 6489 ifju nyer gymnasiumi oktatást. S míg Schwarcz szerént az egész Magyarországon a gymnasiumok száma 164, s a tanulók összege 30000 levén körülbelől $35 \square$ mértföldre $[\frac{5843}{164}=35]$ és $[\frac{14780000}{30000}=492]$ 492 lélekre esik egy gymnasiumi tanuló s egy gymnasiumra átlag 182 tanuló jut $[\frac{30000}{164}=182]$: Erdély területén minden $34.7 \square$ mértföldre $[\frac{997}{29}=34.7]$ jut egy gymnasium, 323 lakóra egy gymnasiumi tanuló $[\frac{2095215}{6489}]$, s minden gymnasiumra $[\frac{6489}{29}]$ 209 tanuló. S még mennyivel kedvezőtlenebbül üt ki Magyarországra nézve az arány, ha abból Erdélyt levonva az erdély nélküli anya-

föld és Erdély közt vonjuk a paralellát! Vedd még számításba, Schwarz adatát, mely szerint Magyarországon 30000 tanuló között csak 860 végzi el a középtanodát, tehát csak 31·3 gymnasiumi növendékre esik egy abiturienus érettségis, míg Erdélyben az általunk felölelt évtíz alatt 64894 tanulóra 4053 érettségis jutott, s így 21·2 középtanodai növendékre esik egy absolvált gymnasista.

S a középtanodából kilépő ez ifjak azok, kiknek további képzésére nézve az egyetem valódi szellemi szükségletté válik. S ez ifjak száma, mint mathematice kimutattuk Magyarország egy területén sem akkora, mint Erdély földjén. Erdélyben legnagyobb e szerint egy egyetem szükséglete is. Vedd még számításba távolát Budapesttől, közlekedésének nehézségeit, szegénységét, s nem fogod csodálni, ha az egyetem nélküli Erdélyben ma annyi középtanodát végzett ifjú elméje fensőbb tanulmány hiján elcsenevész, a nemzetre nézve szellemi talajának annyi jóltermő része kultívalatlan parlagon marad, s az egyetem felállításának vétkes halogatása által elodázott éveket ifjabb nemzedékünk annyi tagja Sybilla visszaidézhetlen könyvének örökre kárbament kincseként siratja.

IV.

Erdély tanügyének miseriája, ép úgy nem új, mint egy erdélyi egyetem — studium generale — szükségletének érzete. Az ország nem egy öntudatosb historikusa panasolja Erdély iskoláztatásának nyomorát, s szomorun áhit az e téren késedelmező reform után. Élénk rajzát adja a 17-dik százai Erdély iskoláztatása szomorú képeinek Bethlen Miklós önéletírása.

„(Kereszturi Pál) a rethorikára tanítani nem akart; azt monddotta, hogy hasztalan dolog, avagy ha ember tanítja, vagy tanulja is, hátrébb kell mindezt, mind a derék poesist tenni. Tanuljon dolgot, valóságot először, és azokkal a dolgokkal együtt azoknak neveit, neveit, minéműségéit, hadd legyen aztán miből és mivel poémát, orátiót csinálni, a mely tanácsra azt mondom annyi experientiam után, ebben a vénségemben: hogy bizony salamoni böles tanács volt, és megsirathatlau kár ez, kivált a nemes ember gyermekei részéről, a kiknek szülők kényeztetések és őtől reánk maradt a scholát a judiciummal tanulható legszebb időben elhagyó gonosz szokás miatt kevesebb idejek van a tanulásra, mint a szegény emberek, városi és paraszt rendek gyermekeinek; mégis azt a drága időt hiábanvalósággal töltik el a classisban velek. Írás, olvasás és

az egy antichristiána latina linguának tanulásában telik el tiz, tizenkét esztendő, mégis van e Erdélyben is nemes ember jó, csak középaránt való latinus is? nem értek literátort, mert az egész Európában is szük. Ez csinálta Erdélyben a sok nyomorgató istentelen urat, főembert és ezekből aztán sok istentelen hamis birót, igazgatót, a sok bolond egy mással ellenkező, egymás házait elrontó, magokuak és mindnyájoknak s maradékjoknak is ezeket vesztő ujjabb-ujabb artikulosokat. Ez adta az alaacson és sokszor parasztember gyermekeiből álló prokátort, doctort, secretariust és ítélőmestereket, mert a főember gyermeke nem volt arravaló, s aztán morgott, mikor utól kellett mosdani, hogy nem becsülik a hazafait, hanem csak a sehonnaiakat ki becsülné. Mint szent Pál mondja. Beadták a vadszamár fiát a scholába, tizenköt esztendő mulva kijött egy mindenféle ordító, visitó, nyerítő nagy vadszamár, sem az Istene, sem hazája törvényét, sem a historiákat, még csak a maga viselt eleinek dolgait sem tudta, mégis országot, ecclésiát, politikát, törvényt s országos hadakat, követséges tractákat igazgasson. Igenis a kőmives csákány, kalán, kő s mész nélkül várat építsen. De ennek orvosságáról; ha érkezem, másutt szólok, most ezt a caputot concludálom.“¹⁾

Az erdélyi iskolaügy baját rokonhangokon több jó panaszkolta, de Apáczai Csere volt az első, ki a bajnak orvosságát is felmutatta, ki meddő jajongás helyett tetterős ujitást sürgetett. Ő ismerte fel s mondá ki először egy Erdélyben állítandó egyetem kulturszükségét. Az eszmét, melyért szívvvel, észszel, szóval és tollal, korholva és lelkesítve, de folyton küzde. Melyhez az ifju kor optimismusában, s férfikora hajótört napjaiban, a fejedelmi kegy és üldöztetés idején egyaránt hű maradt. S mint az utikai Cato minden szonokratát e szókkal rekeszté be: „Ego autem censeo Carthaginem esse delendam, Apáczai minden beszédének és művenek alapgondolata az erdélyi egyetem állítása volt. Ego autem censeo Transylvaniae universitatem esse erigendam.

Olvasd „De Studio Sapientiae“²⁾ mondott beszédét, „habitam 1652, mense novembri cum rectorum in illustri collegio albensi

¹⁾ Gróf Bethlen Miklós Önéletirása. I. kötet. 224. Kiadta Szalai László a „Magyar Történelmi Emlékek“ közt 1858.

²⁾ Joannis Apáczai Oratio De Studio Sapientiae Ultrajecti 1655. (Az erdélyi muzeum tulajdona.)

³⁾ Magyar Encyclopaedia Apáczai Csere János által. 1653. Ultrajecti (Az erd. muzeum példánya.)

susciperet.“ Úsd fel „Encyclopaediája“ lapjait³⁾ Tekintsd meg a kolozsvári ref. collegium albumába irt — de summa scholarum necessitate — szónoklatát, melylyel 1656 nov. 20-án ez általa fényre-emelt tanodához beköszöntött.⁴⁾

„S országunknak nagy gondviseletlenségének miatta az ő örök-kévalósága gyalázatyára — — minekünk vallásunkon való fejedelmünk, bő országunk vagyon, s hol az akadémia, melybe ha volna bőségre nézve sok idegen országokból a tanulók elgyülnének, csak nyittanók fel immár egyszer álmos szemeinket!“ így ír „Encyclopaediája“ nyolczadik részében, miután a külföld universitásait a cantabrigiain kezdve a hapsriaig felsorolta volt.⁵⁾

S alantabb tantervét adva elő, a következőkben expectorál: „Bizony, ha csak így lenne is hamar világot látnánk és lerázhatnók nyakunkból ama, megmondhatlan gyalázatot, mely mián más nem-nemzetségeknek tsudáivá és tsufjává lettünk volt; megkisesebithetnők pedig, a tanulni idegen Országokra járásunk mián esett réttetes nagy summát, ugymint, kik szegény hazánkból, három esztendőök alatt kitakarítottunk 18,000 tallért, azonba pedig ugyancsak ott fentereg a magyarság, a mely sárban nagy költése előtt volt!“⁶⁾

Ugyanide megy ki kolozsvári beköszöntője. „Nekünk nincs egyetemünk, a melyben ethika a vétkek zablázója, gazdászat, a családök igazgatója, orvostan az egészség megtartója, számtan városok, utcák, templomok, paloták felemelője, s a bölcsészet, minden tudományok gyökere taníttatnék. Nem szólok ékesszólás, nem a logika metaphysika, geographia, astronomia, optika, zene és kosmographiáról, mint melyek a philosophia czime alatt foglaltatnak össze s melyek tudása nélkül ennek ismeretére nem juthat. Ennyi szükségletek hiával, várhatjuk-e bolgaink előhaladását s a tudományok és ismeretek világító fényét? Bizonyynal hamarább eléri valaki ujjával a csillagokat, leéneкли az égről a holdat, az Oceant patak medrébe szoritja, s a földet Archimeddessel helyéből kimozdítja, mint a tudományok faradhatlan művelése nélkül mivelte nemzetet mutasson fel.

³⁾ Apáczai egyetemi terveiről irt Erdélyi János egy hibáktól hemzse-gő cikket a „Sárospataki Füzetek“-ben, Szilágyi Sándor a „Protestans egyházi és Isk. Hetilap“ 1859. foly. 128 lapján s a „Magyar Vértanuk“-ban, és Szabo Károly, kinek cikke a Molnár Aladár „Néptanítók Encyclopaediájában“ fog megjeleni.

⁵⁾ L. „Magyar Encyclopaedia“ 247 old.

⁶⁾ „Magyar Encyclopaedia“ 365 old.

Bizonyyal a mi a szem a testen, az az egyetem vagy előkelő collegium az országban, s a mi az értelem az emberben, azok tudós férfiak a hazában. Szem nélkül a test sötét, s az ember értelem nélkül bárgyu. S ezért nem ok nélkül az emberek közt legbutábbaknak tehetlenebbeknek, s gyermek koruk óta bárgyuságra születetteknek tartatnak a szomszéd nemzetek. Egyetem — — szabaditanók meg e gyalázattól.“

Igy Apáczai, a jeles, ki Bethlen szerint „Erdélyben első nyi, tá meg a tudós embereknek a becsületnek ajtaját, megmutatá magán, hogy a magyar is megérdemli a doctor és professori nevet és viselheti“

Barcsai Ákosnak be is adta egyetemi projectumát „megmutatván ebben, hogy a Basiriusnak fizetett 1000 tallérból és az akkori fejérvári collegiumra esztendőnként menő költségből“ egy universitás kitelik. „Nem hiszem — Barcsai Ákos, ha floreal vala, hogy fel nem állítja vala, de Isten ezt máig Erdélynek nem engedte.“⁷⁾ mond az életírás.

Biz azt máig sem engedte .1658-ban lebukott trónjáról Barcsai, s nemsokára reá sirba szállott Apáczai. S két év százig együtt pihent a nyugtalan reformerrel az erdélyi egyetem eszméje is.

V.

A pesti egyetem nagy érdemü tanárait Jedlik Ányost és Toldy Ferenczet illeti az érdem, hogy a magyar korona területén egyetlen universitás elégtelen voltát belátván, az erdélyi egyetemnek Apáczai óta, tehát két századig nyugvó eszméjét újból feleleveníték. A negyvenes években történt, midőn a helytartótanács a jogakademiák tárgyában az egyetemtől véleményes előterjesztést kért, s annak szerkesztését Jedlikre és Toldyra bizá az egyetemi tanács. E jelentés mig egyrészt az országban fenálló jogakademiák eltörlése mellett emel indokolt szót, másrészt szent István koronája területén négy új egyetem felállítását hozza javaslatba. Az új egyetemek székhelyei Kolozsvár, Zágráb, Kassa és Pécs leendettek.

Mi természetesebb, minthogy kulturügyeink a szükségletének helyes felfogásából folyó ez előterjesztés a pusztában kiáltó szavaként eredménytelenül hangzott el. A magyar országgyűlés nem tegnap

⁷⁾ Bethlen Önéletírása 1. köt. 247. old. Szilágyi Sándor „Magyar Vértanúk“ 1867, 120—132 old. Szilágyi S. Erdély Története Tekintettel Művelődésére 1866. II k 423 old.

óta szenved abban a kis hibában, hogy idejét a nemzeti művelődés érdekeinek előmozdítására nem igen pazarolja. Praetor minima non curat. Magyar honatyáink a forradalom előtt is leginkább szerették meddő szóharczokra vesztegetni az időt, s így nem csoda, hogy az 1848: XIX törvényczikk alkotásáig még arra sem ért réá az országgyűlés, hogy egyetlen egyetemünk ügyét érdemlegesen szóba hozza.

Az Apponyi kormánynak idejét s erejét is fontosabb ügyek vették igénybe. Az administratori kérdés. Az országszerte megindított kormánypárti korteskedések. A szabadelvűek ellenében táborba szállott konservativek szervezése. És sok száz egyéb, mit egyenként nagyobb horderejűnek tartott a nemzeti művelődés érdekénél. Toldy s Jedlik jelentése a budai levéltár betűszuinak adatott át legmagasb eldöntés, illetőleg elragás végett.

A dicsőült b. Eötvös újból felébresztette a meg nem holt, bár negyedszázig aluvó leányzót. Miniszterségre léptének nem telt el egy éve, s 1868. febr. 8-dikán a néhai kormányzék által felszólíttatá a kolozsvári jogakademia és orvossebészeti tanintézet tanárait, hogy a kultuszminiszteriumhoz az illető intézeteknek facultásokká alakítása, illetőleg egy Kolozsvártt állítandó egyetem ügyében terjeszsenek fel együttes jelentést.

A nevezett intézetek készséggel készített munkálata, a kormányzéknek ugyane tárgyban tett előterjesztésével együtt már az év apriljében fel volt a miniszteriumhoz terjesztve. *)

A következő év őszén Eötvös személyesen felkereste Kolozsvárt, hogy a tervelt új egyetem székhelyének helyi viszonyaival, a főtanoda localitásaival megismerkedjék, s az erdélyi szakértők tanácsát kikérje.

1870 mártiusában beterjesztette „Törvényjavaslatát a Kolozsváron országos-egyetem állítása ügyében.“ E javaslat értelmében (1 §.) „Kolozsvár szabad királyi városban országos főtanodául egy királyi egyetem állittatik és 1870 év október havában megnyittatik.“

A fentebbivel egyszerre nyujtotta be „a pesti királyi egyetem újból szervezése tárgyában“ törvényjavaslatát, mely „az egyetem tanítói és tanulói személyzete, valamint a tanítás és tanulás szabadságára nézve“ a kolozsvárinak is normativumul szolgáló gálandott. *)

*) Lásd mindkettőt e munka „Függeléké-“ben II és III szám alatt.

*) Lásd a „Függelékben“ s VI szám alatt.

Két hó mulva az országgyűlés egy külön, Bujanovics Sándor, Gergeri Antal, Horváth Mihály, Hoffmann Pál, Irányi Dániel, Kautz Gyula, Ordódy Pál, Pulszky Ferencz, Rónai Jácint, Simonyi Lajos, Szabó József, Szathmáry Károly, Szilády Áron, Tisza Kálmán urakból álló tanügyi bizottságot nevezett ki a fentebbi javaslatok tárgyalására. De a múlt év júliusában kiütött háború a mint a magyar parlament ülésezéseit úgy a bizottság működését is félbeszakítá.

A legevidensebb kár, mely a művelt nyugat háboruzásából művelődésünkre háromlott, tanügyi reformunk elnapolása.

A törvény értelmében az erdélyi egyetem már 1870 októberében megnyitandó leendett. S a közbejött francia-porosz háboru miatt még a tanügyi bizottság tárgyalásain sem ment át ez idén az illető javaslat.

Kevéssel az országgyűlés új ülőszakának megnyilta s a folyó év beköszöntése után új és közvetlenségében kétszeresen súlyos csapás nehezedett művelődi ügyeinkre.

1871, február 2-dikán b. Eötvös megszűnt élni.

Egyetemünk ügye méltán elmondható hálálakor a költővel: Multis ille bonis flebilis occidit nulli flebilior quam mihi.

Pár nappal elhunya előtt, kórágán is az országgyűlés magához kért tanügyi bizottságával tanácskozott.

Tárczáját és javaslatait Pauler Tivadarra hagyta örökül. Az új kultusügyerre, ki a legapróbbakon kezdve tanulmányzás tárgyává tette ressortját Úgy tudjuk az egyetemi kérdést a miniszter úr kiváló gondjainak tette tárgyává. Paulerben a pesti egyetemnek csaknem negyedszázadon át tanárában kétségkívül par excellence szakemberre talált e kérdés.

Nézeteit és terveit azonban máig még el nem árulá.

Bizonytalan vajjon az elődje által bevágott uton és nyilvánított elvek szerint akarja-e az egyetemi reformot s ennek kapcsában az új egyetem alapítását keresztülvinni?

Avagy visszavonja Eötvös egyetemi törvényjavaslatait, hogy ujak alapján indítsa meg e kérdésben a tárgyalást és tanácskozást?

A tanügyi bizottságnak e javaslatok felett folyt, s Eötvös halálával félbeszakadt tanácskozásait máig sem indította meg újból. E tény feltevésünk mellett bizonyít.

De legyen bármint, bizonyos, hogy e kérdés megoldásának tizenkettedik órája elközelgett.

1872 áprilban az 1869—72 országgyűlés tartama lejárt. Ha az egyetemi kérdést megoldatlanul hagyta maga után, akkor az Eötvös által 1870 októberében megnyitandónak tervelt kolozsvári egyetemnek még az 187²/₃-dik tanévben sem látjuk hanvát.

Ép mivel e tanintézet kérdése a gyakorlati megvalósítás terén annyira időhez, a tanévhez kötött, kétszeresen érezteti mulasztásának káros következményeit, kettős a: *Periculum in mora!*

VI.

Ujabb időben az egyetemi reform egyikévé emelkedett időszak irodalmunk divatcikkeinek. Mióta Eötvös báró az universitási kérdést felszínre hozta nem egy hirlapi cikk, önálló röpirat vette tárgyalás alá.

Természetesen chacun à son façon. Mig egy Schwarcz Gyula, Hoffmann Pál alapos indokokkal tárták fel egyetemünk hiányait, egy-egy négy gymnasiumi osztályt végzett kicsapott ujdondász, avagy tanulmányait a declinálásnál bevégzett, fényképész legényből vagy ex-barátból minden kulturkérdéshez hozzászólni hivatott journalistává avencirozott író (!) beírta azzal, ha a pesti egyetem tisztos épületét tudatlanságához illő ripökséggel lecsunytotta.

Egyébként rég megírta evangéliumában (7, 6) Máté: Nolite porcis projicere margaritas. Nines mit csodálkoznunk rajt, ha a pöffedező üresfejűség mindennek a maga alacsony niveaujára rángatásával keresi a plebecula bámulását.

Csak azt csodálom, hogy oly tanult ember, a minőnek a „Reform des Universitätswesens in Ungarn“ szerzője magát ismerteti, a pesti egyetem szertelen leszóllását tartja a vágyva várt „Reform“ legcélravezetőbb eszközének.

Tulzó hevében nem átallja „scriptum manens“-ben kimondani: „Die ungarische Universität nimmt unter allen Universitäten der Welt den letzten Rang ein.“

Csak kettőt mulasztott el a szerző úr nagy phrasisa leírásánál. Egyet azt, hogy egy egyetem mindég a saját országa, nemzete művelődési állapotához mérten bírálható csak meg méltányosan. S mást azt, hogy ítélete kimondása előtt a pestit ha nem is az egész „világ“ (Welt), de legalább Európa egyetemeivel egybehasonlitsa.

Olvassa el Blackie tanár művét*) a scott egyetemekről, Bonghi

*) Blackie, On the advancement of learning in Scotland Edinburgh 1855. — Massimo d' Aziglio Questioni Urgenti 1861.

tanár s Massimo d Aziglio nyilatkozatát az itáliaiakról, vessen egy tekintetet az orosz, spanyol, rumeniai egyetemekről szóló kimutatásokba, s meggyőződhetik, hogy a Döllinger és Schleiermacher *) által oly classikusan kifejtett egyetemi eszmének megfelelő szerkezeti tökély, mind a tanárok és tanítványok száma és miséjére nézve nem egy megette áll a magyar főtanodának.

Igaz, hogy orvosi karunk tanárok dolgában felette gyenge.

De a bölcsészeti s a jogi kar tanárai kevés kivétellel nemzetök első tudósai, akademiánk elsőrangú koryphaeusai.

Igaz, világhírű tudósok nem igen praelegáltak a pesti egyetemen. De, mint lehet egy magyar tudós világhírűvé még kizárólag magyar marad, s míg nyelvünk nem emelkedik a világnyelvek sorába ?

Igaz, hogy a philosophiára nincs Rosenkranzunk, Vischerünk az aesthetikára, az államphilosophiát nem tradálja Laboulaye, Elie de Beaumont a geológiát, John gardne Wilkinson a régészetet, Pascuel Guyangos az arab nyelvet, Stein az államtudományokat stb.

De ugyan, kit találunk kitünőbb magyar tanárt egy Toldy Ferencz, Télfy Iván, Greguss Ágost, Horváth Cyrill, Salamon Ferencz, Than Károly, Hunfalvy János, Konek S., Petzvall Otto, Kautz Gyula, Hoffmann Pál, Wenczel G., Margó T., Budenz, Wámbery tanszékeire ?

Tagadhatlan mind e mellett sok a pesti egyetemen a hiány. De ennek egy része hagyományos multjában, más művelődési viszonyainkban birja gyökerét. Gondoljuk meg, miből s mily viszonyok közt fejlődött azzá a mi ?!

S bár kárhoztatni fogjuk, nem csodáljuk a sok részen már megtört klerikalis szellemét, tanulói való tudományos lelkiületének hiányát, katedrái s tanszerei elégtelenségét. Határozottan megróni, s indolentiájában bámolni csak országgyűlésünket fogjuk, mely a mint 48 előtt, úgy most sem sürgeti főtanodánk ügyének elővitelét.

Nem szeretvén a mások által már elmondottakon kérődni, s nem kívánván sine necessitate entia multiplicare, a nyomtatott ivenk számát szükségtelen szaporítani, Schwarcz Gyula többször említettük munkájára, Zur Reform des Universitätswesens s a Tanügyi Reformról " irt röpiratokra**) a pesti egyetem bölcsészeti s orvosi karának, s a

*) Döllinger „Die Universitäten sonst und jetzt. München 1867. Schleiermacher „Gelegentliche gedanken über Universitäten.“ 1848.

**) Schwarcz Gyula közoktatásügyi Reform, mit politikai szükséglet Magyarországon 1859. — A Tanügyi Reformról Pest, Aigner Lajos 1870.

pesti egyetem magántanárainak a kultusminiszterhez intézett emlékirataira*) utalom az olvasót, mint olyanokra, mik az egyetemi reform kérdéséről sok helyeset tartalmaznak.

Csak röviden adom tehát elő sajátos nézeteim, Eötvös törvényjavaslatának menetét követve, s a kolozsvári jogakademia s orvossebészeti tanintézet felterjesztésére reflectálva.

Első sorban nem tartom helyesnek az utat, melyen b. Eötvös az egyetemi reformnak, s illetőleg az új egyetem alapításának ügyét a megoldás kerékvágásába indítá.

Nem, hogy törvényjavaslatait a kellő szakértők véleményének kikérdése nélkül, a kultusminiszterium tisztviselőinek egyoldalú információjára szerkesztette (meg is érzik rajtok a bureauszag!) S nem, hogy törvényjavaslataiban nem szoritkozott az elvekre, mik az egyetem szervezetének alapul, irányának útmutatóul szolgálandók, de magát szervezeteket is a törvényhozás tárgyává tevő.

Az egyetemek, történetők tanusága szerint csakis mint önálló tudományos testületek, autonomikus intézmények nyertek és nyerhetnek a kulturviszonyokhoz, országok szükségleteihez mért egészséges fejlődést, felvirágzást.

Mindenesetre jobb államférfiúi belátással, mint magyar nyelv-érzékkel alkotta a 48-diki törvényhozás XIX-dik czikke 1 §-sát, melynélfogva „Az egyetem egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik.“ Az állami ellenőrzés a lehető visszaélésekkel szemben ép oly szükséges és hasznos, a mily káros a törvényhozás szertelen beavatkozása.

Nem hat-e természetesen, gátlólag az egyetemi önálló fejlesztésére az, midőn szervezetének fejlesztésében is a törvényhozó test nehézkes gépezetéhez van kötve?

Ép ily károsnak találom a törvényjavaslat amaz intézkedését, mely az egyetemi kathedrák betöltése, s a decensek kinevezése, illetőleg megerősítése körül az egyetemi karokat csaknem minden befolyástól elzárja. Érje be a kultusügyér e részben a legfensőbb felügyelet, s apellata jogával. S bizza a kathedrák betöltését azokra, kik e részben a leghivatottabbak, az egyetemi tanárok egyes karainak összeségére. A kasztszerű befolyás ellen a megerősítési joggal

*) Lásd a „Pesti Napló“ 1870-dik évi folyamának april 16 esti s következő, s május 2-dik reggeli s következő kiadásainak számait.

biztosíthatja magát. S még egy más, nekem igen czélszerűnek látszó intézkedéssel. Az egyes katedrák betöltésében az egyetem karának tanárai mellett a magyar akadémia megfelelő tudományos-tálya is vegyen hason számú tagja által részt. Kell e bizonyítnom, mennyire növekednék ez által, mind akademiánk, mind egyetemünk tekintélye, s irányának tudományossága, melytől a legfelsőbb tanintézetek kiválón kölcsönzik nyomatékot. S másrészt a magyar tudományos akadémia megérdemli egyetemünktől azon figyelmet is, melyben az osztrák universitásokon a bécsi tud. akadémia, s a tudományok prágai királyi cseh társasága részesül. A docenturát szabályzó 1848 decz. 16-diki, 1849, jan. 24 és 1850 april 27-diki Erlószoknál fogva ugyanis a tudóstársaságok minden rendes tagja jogosult az osztrák főiskolákon, magántanári minőségben előadni.

Kitünő gyakorlati érzékről tanuskodik az ujjászervezési javaslat 3 §-ának ama határozata, melynélfogva „kitünő s oly tudományt művelő magántárok, kik tárgyaik természeténél fogva kevés hallgatóra számíthatnak“ évi segélyben részesítendők. Ily intézkedés nélkül jó időre nem számíthatna felvirágzásra a magántanári intézmény magyar egyetemeinken, hol az elvontabb tárgyaknak — kivált ha nem kötelesek — rendkívül kevés a hallgatójok.

A pesti egyetem bölcsészeti s orvosi karának felterjesztése mellett feles indokolnom, miért tartom a pesti egyetemnél behozandó három theologiai kar intézményét helytelennek, s miért örvendek, hogy kultusügyérünk a kolozsvári egyetemről szóló javaslatában szót sem ejt a hittani facultásokról. S ez részben a kolozsvári jogakadémia és orvossebészeti intézet felterjesztése eszélyes iniciatívájának érdeme.

Mit is keresnének az ország javából dotált egyetemeken a felekezetek theologiai fakultásai? mit egy tudományos egyetemen a sem hús, sem halféle hittudomány? A mennyiben hit, nem tudomány, s a mennyiben tudomány, nincs helye specialis hittani karban, hanem a historia, philologia, s a philosophia egyes disciplináihoz tartozik.

Másrészt absurd czopfnak tartom a törvényjavaslatnak ama intézményét, mely az összes bölcsészeti, philologiai s természettudományi tárgyakat az egy philosophiai kar kalapja alá szorítja. Mire adoptálják a különben oly kitünő német egyetemeknek ép e helytelen, a hagyományon kívül mivel sem igazolható intézményét? Ugyan mivel homogénebb rokonabb a mathesis a historiával, mint a joggal?

S nem áll e például közelebb a historia, a joghoz mint a természettudományokhoz?

Sokkal ésszerűbb a bölcsészeti kar egybeerőszakolt tárgyait a humán tudományok (philosophia, historia, philologia) és a reáliák (mathesis és physika) karaira különíteni. Mint az Franciaországban (Faculté des lettres et faculté des sciences), a németalföldi, dán, spanyol, orosz, skandináv sat. egyetemeken divik, melyek példáját a németek közül Tübinga is követte.

A kolozsvári egyetemenél kiválón indokolja ez elválasztást a körülmény, hogy Erdély egyetemének matematikophysikai kara — polytechnikum nem létében — ez utóbbivá lenne egyszersmind szervezendő.

S miért ne foglalhatna egyetemünk keretén belül a polytechnikumnak megfelelő egy kar helyet, midőn művelődési igényeink, s másrészt a józan gazdaság ezt javasolják? A kolozsvári jogakademia és orvossebészeti tanintézet javasolta polytechnikai quasi póttanfolyam csaknem mitsem segítne e részben Erdély igényein, melyek a reáltudományok fensőbb oktatását nem kevésbé teszik kivanatossá, mint a humánokét.

A törvényjavaslatnak az egyetem fegyelmi ügyeire vonatkozó szabványaitól lehetlen elvitatnunk a józan szabadelvűség dicsőségét. De a tanuló ifjúság morális érzetének növelésére czélszerűnek találónók, hogy a mint a tanárok fegyelmi eseteiben (6 §.) felettők egy tanárokhól álló bíróság dönt, ugy hason esetekben az ifjúság felett egy legalább hétharmadában egyetemi hallgatókból álló quasi esküdtszék ejtse a verdictet.*)

Ennyit a törvényjavaslatokról. Még a kolozsvári jogakademia és sebészeti intézet felterjesztésére lenne pár megjegyzésünk.

E munkálat két részre különíthető. Az elsőre, mely a kolozsvári egyetem tervezetéből áll. S a másodikra, mely a kivitel módzataival foglalkozik.

A jogi tanárok számát 13-ra, az orvosiakét 10-re, a bölcsészetiét 18-ra, s így az összes egyetemi tanszemélyzetet 41-re teszi, s az egyetem összes évi költségét 149870 ftban állítja meg. Ez ösz-

*) Nagyon ajánlanám az olvasó figyelmébe a bécsi miniszteriumnak az egyetemügy rendezésére vonatkozó 1848 decz. 19, 1849, sept. 30, 1849 jan. 24, 1849 martius 1, 1849 nov. 24, 1850 april 27, 1850 február 16 Erlassait. Az ki átérti lejjebb hágy az osztrák egyetemeket ujjá teremtő Thun miniszter feltétlen szidalmazásával.

szegből 21000 frtot a kolozsvári jogakademia, 17,907 ftot a kolozsvári orvossebészeti tanintézet, 16791 ftot a nagyszebeni megszüntetendő államgymnasium, 28649 ftot különböző erdélyi közalapok u. m. a kereskedelmi alap, a vegy- és kohászati alap, az útvám alap, az országházvételi alap, a siket-néma intézeti alap, a rendőr-büntetési s végül a nősülési és himlőzési alapból remáll fedezhetni. E számítás szerint a kolozsvári egyetem fentartása az államnak évenként csakis 51523 frtjába, a nagyobb számítás szerint 65523 ftjába, s egyszer mindenkorra a beruházásnak 10,000 forintra rügő költségeibe kerülne.

A tanárok elaboratuma az egyetem helyiségeül a lycaeum bérebeveendő épületét s a királybiztosság elköltözésének esetére a gubernium helyiségeit szánta.

Ennyi az operatum lényege.

Kell e az európai egyetemek statisztikáját, s egy főtanoda szükségleteit ismerő számára megjegyezmem, hogy 41 tanár egy ujjon alapított egyetemnek felette kevés.

Igaz, hogy omne initium durum. Hogy nem egy európai egyetemnek még annyi tanára sincs. Így a rostocki 35, az odessai 24, a christianiai 40, a grüningeni 23, az utrechti 29, a leideni 36, s a 19 közzül tíz olasz egyetem 40-nél kevesebb tanárral kénytelen beérni. sat. De ezek soha sem is tettek az egyetemek sorában valami nagy számot, sohasem okoztak társaiknak valami nagy concurrentiát.

Igaz az is, hogy az 1770-ben reformált nagyszombati egyetemen a theológiának mindössze 7, a bölcsészeti karnak 7, a joginak 5, az orvosinak 5 tanszékét állítottak, s így az utóbbi 3 karnak mindössze 17 kathedrája volt. S ebből nőtte ki magát sok vajadás közt a mai pesti egyetem.

Csak hogy 100 év egy nemzet kulturéletében nagy korszak. Öregbült műveltségünk, öregbültek egy főiskolához kötött igényeink. S ha a kolozsvári a pesti egyetemnek nemcsak gúnymása, de mindkettőben életet ébresztő versenytársa akar lenni, legalább annyi tárgyának állítson s annyi kathedrát, a mennyivel amaz rendelkezik.

Vedd ehhez, hogy új egyetemünk matematiko-physikai kara Erdélyben egy polytechnikumnak állaná helyét, s így egymaga legalább is 16 tanárt igényelne.

A jogakademia s orvossebészeti intézet felterjesztésében proponált 41 tanszék elégtelenségét mi sem tünteti fel kirivóbban, mint p. a körülmény, hogy Erdélyben, a historiaházájában a diplomatika,

numismatika sphragistikának, az archeológiának s paleontológiának egyetlenegy kathedrát sem szántak. Ép, mint az összehasonlító philológiának, a keleti nyelveknek s irodalmoknak.

Nincs szándékom egy viszonyaink közt kivitelre nem számítható ideális egyetem tervével platonisálgatni. Úgy is csak Schwarz Gyulát, e nagyérdemű tudósunkat kopizálnám, ki gyönyörűen kitervelni azon 26 tanfolyamú, 9 szakosztályú nemzeti nagy egyetemet, melynek felszerelése évi két millióba, s évi költségei másfél milliójába kerülnének az országnak !*)

De másrészt hangsúlyozandónak tartom azt, hogy az ország pár ezer forintnyi költségkimézésért nem mellőzhet oly tanszékeket, melyek az állítandó egyetemnek elkerülhetlen szükségletei leendenek.

Még csak az egyetem költségeinek fedezésére vonatkozólag kívánunk tenni pár megjegyzést.

A tanári munkálatba felvett fedezeti összegek között természetesen ez egyetem javára esnének a kolozsvári jogakademia és orvossebészeti tanintézetek évi költségei. E két intézet tételei a tanári munkálatban 21000 és 17907 forinttal, az idei (1871-diki) államköltségvetésben**) 15445 és 31615 forinttal szerepelnek. Ez összeghez tán hozzávehető az 1871-ki budgetnek az erdélyi felsőbb tanintézetek közös költségei 2500 frt. tétele.

A tanári munkálat, mint feleslegest, az egyetem öregbitésére felakarja oszlatni a nagyszebeni államgymnasiumot, melynek dotatiója a munkálatban 16791 ftra, az 1871-diki államköltségvetésben 20443 ftra van felvéve. Részünkről a nagyszebeni magyar államgymnasiumot a nagyszebenvidéki magyarság életérdekében állónak tartván nem járulhatunk a tanár urak propositiójához, mely pár ezer forintért, a magyarságra nézve oly nagy horderejű e tanintézetet feloszlatná. Csak tekintsék meg e gymnasiumnak nemzetiségi statisztikáját s meggyőződnek, hogy az ágostaiak nagyszebeni, magában véve kitűnő, de német tannyelvű főgymnasiuma éppen nem alkalmas e magyar középtanoda pótlására. Im a nagyszebeni államgymnasiumban 186³/₃-ban még csak 35 volt a magyar nemzetiségű tanulók száma, s a magyar tannyelv behozatala után 186⁸/₉-ben már 129-re gyarapodott. Úgy hisszük ez adat elég tanubizony-

*) Lásd idéztük művét 417—485 oldal.

**) Lásd 1871 : X törvényczikk. XVII tétele „Vallás- és közoktatásügyi miniszterium.“

ság a mellett, hogy ez intézet fenállása magyar szempontból lét-szükség.

A nagyszebeni államgymnasium helyett a nagyszebeni jogakademianak a budgetben 17755 forinttal szereplő kiadását vennők fel a felállítandó egyetem költségeinek fedezetébe. De csakis az esetben, ha e mű zárfejezetében sürgetett tannyelvi utraquismus a felállítandó egyetemen magának utat tör, s így az erdélyi német elem művelődési érdekei a nagyszebeni jogakademianak az egyetembe olvasztása által nem szenvednének csorbát.

A tanári munkálat által felhozott, s fensoroltuk alapok közül nem mindnyája fordítható az egyetem céljaira. Ilyen a rendőri alap (12359 ft 12 ½ kr.), mely jelenleg az elemi csapások által sujtolt vidékek felsegélésére fordittatik. Ilyen a siket-néma alap melyet helytelen lenne (5229 ft 29 kr.) elvonni rendeltetése nemes céljától.

A kereskedelmi alap (45765 ft 59 kr.), melyből jelenleg polytechnikai növendékek nyernek ösztöndíjt, nem szenvedne intentióján csorbát, ha a kolozsvári egyetem polytechnikai karának érdekeire fordítnák. Így a kohászati és vegyészeti-alap sem (30690 frt 91 ½ kr), melyet I. Ferencz a kolozsvári lycaeumon állítandó egy vegyészeti és kohászati tanszékre szentelt.

Az útvám (73,363 ft 83 kr), s az országházzvételi alapnak (13751 ft 85 ½ kr.) jelenleg nem levén rendeltetése, ép úgy az egyetem céljaira lennének fordíthatók, mint a nősülési és himlőoltási, melyet e „fenséges“ főkormányshók már 1863-ban egy erdélyi országos korodára ajánlott fel.

Egyetemi helyiségnek Kolozsvártt csak egy épületet tudnánk alkalmast. A lycaeum épületét, melynek tágas telke könnyen elbirná a még szükséges kiegészítést.

A főkormányshók bár nagy épület nem alkalmas egy egyetem céljaira. Szóbái szűkek, alacsonyak, s így nem tantermeknek valók. Ez épület átalakítása meg csaknem annyi munkát nyelne el, mint egy újnak, az egyetem céljai szerint terveltnek emelése.

Kolozsvártt mindég marad annyi központi hivatal, mely a főkormányshók épületét kellő bér mellett, mint alkalmas helyiséget használhatja; rossz gazdálkodás lenne ez épületet roppant költséggel s végül is alkalmatlan egyetemmé alakítani át.

VII.

„Oly nemzetnek, melynek élete nem biztos, minden extravagantiákra szabad fakadni; de oly nemzetnél, mely törvény által úgyszólván biztosította nyelvét: ennek terjesztése csak idő méltánylás és lépcsőnkénti előmozdítás után sikerülhet, különben elkerülhetlen szükséges, hogy reactiót szüljön; ezt mindenkor szemelőtt kell tartanunk.“

*Széchenyi István Országgyűlési Beszéde „A magyar nyelv ügyében“
1843, aug. 18.*

Egy egyetemnek kettős a célja. Előrevinni, emelni és terjeszteni a tudományos kulturát. S másrészt a gyakorlati élet bizonyos pályáinak szakképzett egyéneket nevelni.

Az orvosi karnak nemcsak a természettudományokat hivatása előre vinnie, de egyszersmind szakembereket nevelni az orvosi pályára. A jogi és államtudományi kar e szak disciplináinak emelésén kívül ügyvédek, hivatalnokot nevel, ép mint a philosophiai tanárokat, a polytechnikum mérnököket, gépészeket sat.

Bár százszor is ismételje a világpolgár theoretikus állítását: „a tudománynak nincs hazája, tehát a legfensőbb tudományos tanodáknak az egyetemeknek nincs nemzetiségök; a gyakorlati élet e legmagasb kulturtanodákra mindenütt ép úgy reányomta a nemzeti sajátosság bélyegét, mint az egyes országok, nemzetek műveltségére.

S ez igen is természetes. A nemzeti kultúra szolgálatában álló egyetem alkalmazkodik a nemzeti kultúra sajátos igényeihez. S csak akkor felel meg a művelődés életszükségleteinek, ha tekintetbe vonja sajátos életviszonyait az országnak, a melyben honol.

S ha igaz, hogy a tudomány a lényeg, a nyelv csak az alak, forma dat esse rei, a tannyelvnek azok nemzetiségéhez kell alkalmazkodni, kik közt valamely tanoda (legyen az bár egyetem) a tudományt terjesztendő, emelendő.

Elvitázhatlan érdeme a Thunkormánynak, hogy a középtanodai és egyetemi tanrendszernek Ausztriában s Magyarországon egyaránt addig meg sem közelített lendületet adott.

Mi volt forradalom előtt a pesti egyetem egyéb a világi bureaucratia és egyházi hierarchia Dressurintézeténél?!

Ámde, midőn Thun Magyarország egyetemén kizárólagos tannyelvül a németet hozta be, úgy járt el, mint Aesopus meséjének házi-

gazdái: a róka, mely gólyavendégének lapos tányérban tálalta fel a pompás lakomát, s a gólya, mely viszonzásul oly szűk toroku üvegben adta róka vendége elé az ételt, hogy ez szájalkatánál fogva nem férhetett hozzá.

S nem így járt-e el országgyűlésünk a „nemzetiségi egyenjogúságtárgyában“ hozott 1868: XLIV. törvény-cikkében?

Megengedi, hogy az egyes törvényhatóságok, bíróságok, tanodák más nyelvvel is élhessenek, mint a hivatalos magyarral, azonban elejét igyekszik venni egy a magyarnál más nemzetiségű szakképzett közigazgatási tisztviselő, bírós tanár nevelkedetésének, midőn a tisztviselő-, bírós- s tanárképző intézeteken a magyar nyelvet teszi kizárólagos tannyelvvé.

Hol a logika a nemzetiségi törvénynek a tannyelvre vonatkozó határozataiban?

Halljuk csak idevágó fejezeteit.

„17. §,

Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja lévén, köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a honbármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai, az általok lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magokat addig, hol a magasabb akadémiai képezés kezdődik.

18. §.

Azon területeken létező vagy felállítandó állami közép és felső tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindegyikének részére nyelv- és irodalmi tanszékek állítandók.

19. §.

Az országos egyetemben az előadási nyelv a magyar. Azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, a mennyiben még nem állítottak, tanszékek állíttatnak.“

— Ha az állami közművelődés és közjólét szempontjából az állam köteles gondoskodni arról, hogy a hon bármily nemzetiségű lakói saját nyelvükön képezhessék magokat addig, „mig a magasabb akadémiai képezés kezdődik,“ nem köteles-e a nem magyar nemzetiségű országlakóknak a magasabb akadémiai képzés lehetőségét is nyújtani?

Ugy vélem igen. Nem állván az országnak érdekében, hogy nem magyar nemzetiségű lakói a kulturában csakis az akadémiai képzésig emelkedjenek. Nem állván érdekünkben, hogy a felső tanodák nyújtotta művelődést a magyar nemzetiségűeknek tegyük monopoliummává.

Valóban az 1868: XLIV. t. cz. idéztük fejezeteinek következtelensége és szerkezete oly esetlen, mintha csak azt akarná kifejezni, hogy mi gólyagazdák a művelődés traktájánál elengedünk titeket nem magyar nemzetiségű lakók jutni addig, hogy a magasabb művelődéshez hozzászagothassatok, de van gondunk reá, hogy ne költséssátok meg, s csak számunkra legyen élvezhetési formájánál fogva hozzáférhető!

Egyébiránt a törvény szent, de nem változhatlan. Ki is ragaszkodnék csupa megrögzésből a theorizálás baklövéséhez, midőn azokat csúffá teszi a gyakorlati élet?!

Midőn az Erdély területén állítandó egyetem tannyelvének kérdését vagyok megoldandó, nem dugom fejem struczként a megváltoztatható törvény futóhomokjába, hanem számításba vonom azok nemzetiségét, kik tényleges kulturviszonyainknál fogva az egyetemi képzést szükséglik.

Vessünk tehát e tényezőkkel számot!

Erdély 1.920,608 lakósa közzül Fényes Elek a románok számát 1.091,772-re, a magyarokét 673,918-ra, a németekét 153,989-re teszi.*) E szerint a románok, magyarok és németek száma úgy aránylanék egymáshoz, mint 10·9 : 6·7 : 1·5.

*) Fényes Elek. A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma megyék s járások szerint Pest 1867 — Az 1870-diki népszámlálás tudvalevőleg nem vette fel a nemzetiséget rubrikái közzé(!), s így Erdély statisztikái közzül a lehetőleg legjobbhoz kénytelenültünk folyamodni. Hogy mily ingadozók Erdélyre nézve a statisztikusok adatai az itt következő egybeállításból leginkább látnunk. Windisch szerint (*Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen 1790.*) 1.100,000, Éder szerint (Erdélyország ismertetésének zsengeje 1796) 1.460,000. Lebrecht szerint (*Versuch einer Erdbeschreibung des Grossf. Siebenbürgen 1804.*) 1.488,559. Ballman

Mennyire megváltozik ez arány, ha nem az összes nemzetiségeket, de a nemzetiségek azon tagjait tesszük arányba, kik a fensőbb művelődést, az egyetemi képzést igénylik.

Erdély huszonkilenc középtanodáján az útolso évtiz alatt*) mindössze 64,894 ifjú nyert gymnasiumi oktatást. Ezek közül nemzetiségre román 14,117, magyar 38,107, német 8756. A román, magyar, és német középtanodai tanulók aránya tehát 14 : 38 : 8·7.

E középtanodai tanulók közül gymnasiumot végzett 3180. Ezekből román 502, magyar 1573, német 439. Az abiturians románok, magyarok s németek aránya tehát 5 : 15·7 : 4·4.

Egy táblán szemléltethetővé téve, s összesítve ez arányszámokat Erdélyben.

Erdélyben	Román	Magyar	Szász
Lakós	10·9	6·7	1·5
Középtanodai tanuló	14	38	8·7
Abituriens érettségig	5	15·7	4·4

Im e számok mutatják, mily ferde viszony van Erdélyben az egyes nemzetiségek lakósszáma s e nemzetiségek azon tagjai között, kik, mint középtanodát végzettek az egyetemi oktatást igénylik. 15·7 magyar egyetemi tanulóra 5 román és 4·4 német (szász) hallgató jut. S ha hozzávesszük, hogy a szászok hat reáltanodája — a brassói 3, a besztercei 3, medgyesi 2, szászvárosi 4, segesvári 3, nagy-szebeni 6 osztályu — az egyetem polytechnikummá alakítandó mathematico-physikai karához a human tanodák statistikáján alapuló, fentebbi calculusba nem foglalt contingenszt juttatna: kitünik, hogy Erdély egyeteme egyelőre azon nemzetiségű lakói — a románok — részéről számíthat legkevesebb hallgatóra, kik legnagyobb számmal laknak földjén.

Az erdélyi human középtanodák statistikáján alapuló hánylatom mellett szólnak Erdély két jogakademiájának, a kolozsvárinak és a nagy-szebeninek érdemes igazgatóik Berde Áron és Lindner Gusztáv urak által számra egybeállított, s itt következő adatai.:

szerint (Statistische Landeskunde Siebenbürgens 1801.) 1.523,371. Marienburg szerint (Geographie d. Grossfürstenthums Siebenbürgen 1813) 1.500,000. Leonhard szerint (Lehrbuch der Kenntniss von Siebenbürgen 1818) 1.569,000. Benigni szerint (Handbuch der Statistik und Geographie Siebenbürgens 1837) 2.034,373. Kővári László szerint (Erdélyország Statisztikája. 1847) 2.300,000, Dr. Konek Sándor szerint (Az ausztriai birodalom, jelesen a magyar korona országainak statisztikai kézikönyve. 1865) 1.923,592 Erdély lakóinak száma.

*) Lásd. Statisztikai táblázataimat fentebb, s a függelékben.

I. Kolozsvári jogakademia.

II. N.-szebeni jogakademia*)

Tanév.	Tanulók összáma	Nemzetiség			Tanév.	Tanulók összáma	Nemzetiség		
		Ma- gyar	Román	Német			Ma- gyar	Román	Német
186 ³ / ₄	145	120	15	3	186 ³ / ₄	Nem kaptam	ada-	tokat	
186 ⁴ / ₅	194	152	26	2	186 ⁴ / ₅	204	23	108 67	
186 ⁵ / ₆	252	197	26	6	186 ⁵ / ₆	191	37	78 70	
186 ⁶ / ₇	266	207	27	10	186 ⁶ / ₇	166	32	60 70	
186 ⁷ / ₃	269	203	28	19	186 ⁷ / ₃	131	27	43 59	
186 ⁸ / ₉	260	203	23	21	186 ⁸ / ₉	105	15	40 50	
18 ⁶⁹ / ₇₀	244	182	29	10	18 ⁶⁹ / ₇₀	75	9	37 33	

Minden Demosthenesnél szebben beszél e szám. S midőn Erdélyben az egyetemi oktatást igénylő magyarok száma a más két nemzetiségűekét együttvéve is több, mint kétszeresen felülmulja, ép kulturviszonyaink kivánalmi czimén, méltányosan igényelhet magának a kolozsvári egyetemeu a magyarság túlnyomó befolyást.

Túlnyomót, de nem kizárólagos a t, mert méltányosan ki nem zárható az egyetemről azon két, bár kisebbségben levő nemzetiség sem, mely együttesen két ötödét alkotja az egyetemi hallgatóságnak.

A gyakorlati kérdést kell mindenekelőtt megoldanunk, hogy a magyar tannyelv mellett mekkora hatáskör biztosítandó a németnek és románnak?

Az egyetemi tannyelv utraquismusának problémája ez, mely a szent István szerint annyira boldog**) osztrák-magyar birodalomban nem először merült fel, a sajtóban s a parlamentben annyi vitának képezte tárgyát, s részben a prágai, krakkói lemergi egyetemeken, s a hatvanas évek után a pestin nyert gyakorlati megoldást.***)

*) Megjegyzendőnek tartom, hogy itt a nem magyar, német vagy román hallgatók számait igénytelen voltak miatt nem tartottam szükségesnek közölni.

**) Szent Istvánnak Imre fiához intézett Monitái szerint: Regnum unius linguae et unius nationis imbecille est et fragile. No mi messze állunk e fragilitástól és imbecillitástól!

***) E kérdés iránt bővebben érdeklődő tanügybarátot szabadjon a következő művekre tennem figyelmessé: Safarik Myslenky o powedeni stejneho prawa ceskeho i nemeckeho jazyka na skolach ceskyck. 1848. A Cesko Museum II. E. 1710, megjelent németül is. — Od. Al. W. Sembery O rownogni jazyka ceskeho a nemeckeho w Morawe Brne. 1848. (Megjelent

A helyett, hogy a Safarik és Sambera által legpraecisebben kifejtett e kérdés behatóbb ismertetésével, s a fensoroltuk egyetemeken különböző módon életbeléptetett utraquista rendszer módzataival untatnám hoszasban az olvasót, röviden egybefoglalom idevonatkozó javaslatom.

A kolozsvári egyetemen a magyar mellett németül s románul is adassék egy rendes, rendkívüli tanár vagy legalább egy docens által elé minden oly disciplina, mely bármely kar államvizsgáinak tantárgyai közzé tartozik.

Az államvizsgán mindenki azon a nyelven felelhet, melyen az illető tantárgyat hallgatta, s az esetben, ha a rendes tanár e nyelvet nem érténé, a vizsgáló szerepét a rendkívüli tanár, illetőleg a docens viszi.

Magántanár (a magyar mellett) akár németül, akár románul adhat elé. S ha németül vagy románul oly tárgyat praelegál, melynek magyar tannyelvű rendes katedrája van, az egyetem újjászervezése tárgyában előterjesztett javaslat 3. §-ának az egyetemi magántanárookra vonatkozó szabványához képest a miniszterium részéről rendkívüli évi segélyre tarthat számot.

Tudom, nem sok elismerést arat tannyelvi javaslatom ma, midőn a nemzetiségi kérdés józan megoldásától még oly messze állunk, midőn a szemben álló felek itélő erején még mind erőt vesz a szenvedély mámore, s a kölcsönös delirium nationale miatt egymást oly kevesen látjuk tisztán.

Meggyőződésem azonban, hogy a művelődés forrasztó ereje egyedüli gyógyszere nemzetiségi visszavonásunknak. Ép ezért kívánom jótékony hatásában e haza minden nemzetiségű fiát egyaránt részeltetni.

Csoda-e, ha ma magyar, német s román az atyák öröklött érületénél fogva kölcsönösen gyűlöli egymást, midőn alig ismeri?

A felsőbb tanulmányt, kulturát áhító erdélyi német s román ifju ma Németország vagy Románia egyetemét kénytelen felkeresni, s tudománya mellett egy nagy adag megvetéssel és gyűlölettel a

németül is). Thun Leo Uwahy o nynessich ponerech hledic zwlasta k Cacham. Prága 1849. Die sprachliche Gleichberechtigung in der Schule. J. A. Helfert Prag. 1861. Die Fortschritte des Unterrichts wesens in den Culturstaaten Europas v. Beer u. Hohegger 1867. I. köt. 647 oldal. Lásd az osztrák rendeletek tárában az 1851. február 4. és 1854. október 24-ki idevágó kultusministeri „Erlass“-okat.

magyar iránt tér meg hazánkba. Csoda-e, ha ily érzettel vetve magát nemzetiségi tusáinkba, a magyar iránti ellenséges indulata nem fogy, csak izmosul?!

Mily máskép lesz, ha különböző nemzetiségű ifjaink egy szabadelvű alapon szervezett egyetemen, érintkezendő kulturáink jótékony versenyében nevednek. Ha az új egyetem árnyában lendületet nyeredő irodalmi az erdélyi magyarnak, szásznak és romának közelednek egymáshoz, kimozdulva mai izolált helyzetökből. Midőn a más nemzetiségű férfi is egész éltén át érzeni áldását a művelődésnek, melyet a magyar állam egyeteme egyaránt nyujtand magyar, német s román nyelvű fiának!

A főiskola, mely a különböző nemzetiségűeket egyaránt emelné a művelődésben, egyaránt közelebb is hozná a társadalomban, politikában.

S az ily egyetem állítása Kolozsvárt nem égető kulturai szükséglet-e Erdélyben a magyarra, szászra s románra nézve egyaránt?!

*

A fentebbi sorokat már megirtam volt, midőn t. barátom Jakab Elek tollából „Egy országrész, melynek két irodalma van“ czimmal két kitűnő cikket tesz közzé a „Magyar Polgár“.

Jeles történészünk élénken festi ebben az izoláltságot, mely Erdélyben a magyar és szász lakók irodalmi között fenáll. A meggyőződés meleg hangján hívja fel mindkét nemzetiség szelleméletének korypheusait, rontsák le e százados korlátokat, miket az előítélet vont közibök, nyujtsanak az erdélyi magyar és szász szellemi életét felpezsdítő közeledésre segédkezet. Vajha kormányunk, s honatyáink is úgy gondolkodnának, mint Kolozsvár Történetének nagyérdemű írója.

Quo semel inbuta recens servabit odorem testa diu.

A fensőbb műveltség tanodája, a leendő erdélyi egyetem hivatása, hogy a ma izolált két nemzetiség kulturáit egymáshoz közelebb hozza. A (fő)iskola kezdeménye kétségkívül kihatna az életbe is. Csak ne tegyük a versenytőli félelemben a főtanodai művelődést magyar mouopoliummá. Igaza van Széchenyinek, hogy: „Oly nemzetnek, melynek élete nem biztos minden extravagantiákra szabad fakadni; de oly nemzetnél, mely törvény által úgyszólván biztosította nyelvét; ennek terjesztése csak idő, méltánylás és lépcsőnkénti előmozdítás után sikerült, különben elkerülhetlen szükséges, hogy reactiót szüljön; ezt mindenkor szem előtt kell tartanunk.“ Megszívelendő arany tanácsa ez a nemzeti mérséklet böles politikájának!

Peragit tranquilla potestas, quae violenta nequit.

Függelék

„a kolozsvári egyetem, mint kulturai szükséglet“
czimü munkához.

I. Az erdélyi humán közélet tanodák statisztikája a múlt évtizről (10 tábla).

II. A kolozsvári jogakademia és orvossebészeti tanintézet tanárainak felirata a közoktatásügyérhez a „kolozsvári egyetem“ ügyében.

III. Az erdélyi főkormányzók felirata a közoktatásügyérhez a „kolozsvári egyetem“ ügyében.

IV. 1848: XIX. törvényezikk „Az egyetemről.“

V. „Törvényjavaslat a Kolozsváron (jól Kolozsvárt) országos egyetem felállítása ügyében.“

VI. „Törvényjavaslat a pesti magy. kir. egyetem újból szervezése tárgyában.“

E táblákba csak is a magyar, német és román nemzetiségeket yettük fel. A többi, jelentékenyebb közlését e mű czélja nem kívánta meg.

Függelék

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

(10 tábla)

Az 1860—1861 Tanév.

A középtanoda neve? vallásszinezete? osztályszáma?	A tanulók összszáma?	A tanulók nemzetisége			Nyolczadik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.-vásárhelyi ev. r. 8 o.	631	606	8	11	25	25	25	—	—
Kolovsvári r. kath. 8 o.	424	213	10	201	23	23	16	—	7
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	316	307	6	2	20	20	20	—	—
Balázsfalvi gör. e. 8 o.	422	1	—	420	25	23	—	—	23
Kolozsvári ev. ref. 8 o.	277	272	2	3	33	31	Nincs kitöltve.		
N.-szebeni r. k. áll. 8 o.	240	47	68	117	15	15	4	3	8
Udvarhelyi ev. ref. 8 o.	245	241	3	1	10	10	9	—	1
N.-szebeni ágost. 8 o.	330	219	16	94	24	22	19	—	3
Kolozsvári unit. 8 o.	235	233	2	1	21	21	21	—	—
Brassói ágost. 8 oszt.	210	166	16	20	7	7	5	1	1
Brassói gör. kath. 8 o.	96	—	—	96	—	—	—	—	—
Gy.-fehérvári r. k. 8 o.	213	73	41	81	19	19	6	7	6
Sz.-udvarhelyi r. k. 8 o.	162	157	2	1	23	23	21	2	—
Segesvári ágost. 8 o.	157	5	128	24	8	7	—	7	—
Medgyesi ágost. 8 o.	132	9	100	20	3	3	1	2	—
Besztercei ágost. 8 o.	164	12	88	52	8	Adatok	hiány	zának.	
Sz.városi ev.r. 8 m. 6 o.	353	Ada	tok	hiány- zának.					
Csiksomlyói r. k. 7 o.	215	210	4	—					
Brassói r. kath. 6 o.	90	24	34	29					
Ó-tordai unit. 5 oszt.	145	142	—	1					
Sz.kereszturi unit. 5 o.	123	120	3	—					
S. szt. györgyi ref. 4 o.	345	343	—	2					
M. vásárhelyi r. k. 4 o.	90	60	1	27					
Naszódi gör. kath. 4 o.	Ez	évben	szünetelt.						
Szamosujvári r. k. 4 o.	Ez	évben	szünetelt.						
Szászsebesi ágost. 4 o.	77	38	2	37					
Kézdi-kantai r. k. 4 o.	Szü	ne	telt	—					
Erzsébetvárosi r. k. 4 o.	25	2	2	5					
Toroczkói unit. 2 oszt.	N	incs	adat						
Összesen . .	5922	3400	525	1245	264	249	147	22	47

E rovatok csakis 8 osztályu

középtanodáknál tölthe-

tők be.

Az 1861–1862 Tanév.

A középtanoda neve? vallásszinezete? osztályszáma?	A tanulók össze- száma?	A tanulók nemzetisége?			A 8-dik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.-vásárhelyi ev. r. 8o.	739	711	8	12	18	17	17	—	—
Kolozsvári r. kath. 8o.	462	230	11	221	23	23	16	—	7
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	398	327	4	10	22	22	22	—	—
Balázsfalvi gör. k. 8 o.	449	—	—	448	35	30	—	—	29
Kolozsvári ev. ref. 8 o.	301	295	2	3	30	3	nincs	kitöltve.	—
N.-szebeni r. k. áll. 8o.	330	41	57	131	11	11	3	2	6
Udvarhelyi ev. ref. 8 o.	255	252	1	1	12	12	12	—	—
N.-szebeni ágost. 8 o.	303	211	11	81	26	18	14	—	4
Kolozsvári unit. 8 oszt.	235	233	1	1	15	13	13	—	—
Brassói ágost. 8 oszt.	193	153	12	23	18	48	71	1	—
Brassói gör. kel. 8 o.	106	106	—	—	—	—	—	—	—
Gy. fehérvári r. k. 8 o.	227	93	30	83	19	19	12	3	8
Sz. udvarhelyi r. k. 8o.	157	155	—	2	28	27	26	—	1
Segesvári ágost. 8 o.	137	3	114	20	6	6	—	4	2
Megyesi ágost. 8 oszt.	133	5	107	18	6	1	—	1	—
Besztercezi ágost. 8 o.	141	7	83	45	4	Adatok	hiány	zanak.	—
Sz. városi e. r. 8 m. 6 o.	353	Az ada- tok	hiány- zanak.	—	—	—	—	—	—
Cs. somlyói r. kath. 7 o.	193	190	2	1	—	—	—	—	—
Brassói r. kath. 6 o.	71	21	29	17	—	—	—	—	—
Ó-tordai unit. 5 oszt.	166	164	—	—	—	—	—	—	—
Szék. kereszturi un. 5o.	129	126	3	—	—	—	—	—	—
S. sztygyörgyi ev. r. 4 o.	395	391	—	4	—	—	—	—	—
M. vásárhelyi r. kat. 4o.	129	79	3	44	—	—	—	—	—
Naszódi gör. kath. 4 o.	Ez évben	szünetelt.	—	—	—	—	—	—	—
Szamosújvári r. k. 4 o.	36	4	—	9	—	—	—	—	—
Szászsebesi ágost. 4 o.	50	28	4	18	—	—	—	—	—
Kézdi-kantai r. k. 4o.	Szünetelt.	—	—	—	—	—	—	—	—
Erzsébetvárosi r. k. 4o.	22	2	3	—	—	—	—	—	—
Toroczkói unit. 2 oszt.	Nincs adat.	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen . .	6010	3814	481	1192	243	220	142	11	51

E rovatok csak 8 osztályu

középtanodáknál tölthetők be.

Az 1862—1863 Tanév.

A középtanoda neve? vallásszinezete? osztályszáma	A tanulók össze- száma?	A tanulók nemzetisége?			A 8-dik osztályba jártak	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.-vásárhelyi ev. r. 8o.	719	690	9	11	22	23	20	1	1
Kolozsvári r. kath. 8o.	484	246	9	229	31	31	21	2	8
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	340	324	6	8	24	Ez érettségi	évben	nem vizs-	volt ga.
Balázsfalvi g. kat. 8 o.	479	—	—	479	38	34	—	—	34
Kolozsvári ev. r. 8 o.	342	337	2	3	21	Ez érettségi	évben	nem vizs-	volt ga.
N.-szebeni r. k. áll. 8o.	257	35	68	148	11	9	2	6	1
Udvarhelyi ev. r. 8 o.	285	284	—	1	9	9	9	—	—
N.-szebeni ág. 8 oszt.	238	179	8	50	17	16	12	—	4
Kolozsvári unit. 8 o.	249	244	31	2	31	30	30	—	—
Brassói ágost. 8 oszt.	197	158	16	17	15	15	13	1	1
Brassói g. kath. 8 o.	119	119	—	—	—	—	—	—	—
Gy.-fehérvári r. k. 8 o.	204	83	30	72	20	23	12	6	5
Sz.-udvarhelyi r. k. 8o.	140	137	—	3	23	21	21	—	—
Segesvári ág. 8 oszt.	136	2	121	13	12	12	—	12	—
Medgyesi ág. 8 oszt.	149	1	123	21	11	6	—	11	—
Besztercei ág. 8 oszt.	121	9	77	30	6	Adatok	hiány	zanak.	
Szászvárosi r. 8 m. 6o.	353	Adatok	hiány-	zanak					
Csiksomlyói r. k. 7 o.	184	179	2	2					
Brassói r. kath. 6 oszt.	60	21	23	16					
Ó-tordai unit. 5 oszt.	169	166	—	1					
Sz.-kereszturi unit. 5o.	142	140	2	—					
S.-szent-györgyi e.r. 4o.	368	365	—	2					
M.-vásárhelyi r. k. 4 o.	135	80	—	55					
Naszódi g. k. 4 oszt.	Ez	évben	szűne-	telt					
Szamosújvári r. k. 4o.	35	4	—	6					
Szászsebesi ág. 4 oszt.	64	36	4	23					
Kézdi-kantai r. k. 4 o.	18	18	—	—					
Erzsébetvárosi r. k. 4o.	26	4	2	4					
Toroczkói unit. 2 oszt.	106	87	4	13					
Összesen . .	6040	4248	517	1209	291	244	140	39	54

E rovatok csak

8 osztályu középtanodáknál

tölthetők be.

Az 1863–1864 Tanév.

A közép-tanoda neve? vallásszinezete? osztályszáma?	A tanulók össze-száma?	A tanulók nem-zetisége?			A 8-dik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tették?	Az érettségisek nem-zetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.vásárhelyi ev. r. 8o.	671	640	12	11	43	37	37	—	—
Kolozsvári r. kath. 8o.	479	241	12	226	43	40	27	2	11
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	534	517	86	10	24	16	15	—	—
Balázsfalvi g. kath. 8o.	527	1	—	520	48	35	—	—	35
Kolozsvári ev. ref. 8 o.	381	367	1	3	22	9	Nincs	ki	töltve.
N.-szebeni r. k. áll. 8o.	291	37	88	159	15	15	3	2	10
Udvarhelyi ev. ref. 8o.	312	308	4	—	19	19	19	—	—
N.-szebeni ágost. 8 o.	270	229	12	36	15	15	12	1	2
Kolozsvári unit. 8 o.	236	229	3	4	26	13	12	—	1
Brassai ágost. 8 oszt.	213	175	15	18	14	14	10	2	1
Brassai gör. kel. 8 o.	146	—	—	146	Nincs	ki	töltve.	—	—
Gy.-fehérvári r. k. 8o.	262	87	23	41	16	13	8	2	2
Sz.-udvarhelyi r. k. 8o.	145	141	—	4	32	31	31	—	—
Segesvári ágost. 8 o.	134	2	119	13	6	5	—	5	—
Medgyesi ágost. 8 o.	143	—	125	13	6	6	—	6	—
Besztercezi ágost 8 o.	113	8	84	21	6	Nincs	ki	töltve.	—
Szászvárosi e. r. 8 m. 6	353	Nincs	ki	töltve.	—	—	—	—	—
Csiksomlyói r. kat. 7 o.	186	182	3	—	—	—	—	—	—
Brassói r. kath. 6 oszt.	68	24	21	18	—	—	—	—	—
Ó-tordai unit. 5 oszt.	166	165	—	1	—	—	—	—	—
Sz.-kereszturi unit. 5o.	160	153	6	—	—	—	—	—	—
S -szt.györgyi e. r. 4o.	272	370	—	1	—	—	—	—	—
M.vásárhelyi r. kat. 4o.	148	93	—	54	—	—	—	—	—
Naszódi gör. kath. 4 o.	40	—	—	40	—	—	—	—	—
Sz.-ujvári r. kath. 4 o.	52	8	1	10	—	—	—	—	—
Szászsebesi ágost. 4 o.	52	32	3	17	—	—	—	—	—
Kézdi-kantai r. kat. 4o.	15	15	—	—	—	—	—	—	—
Erzsébethvár. r. k. 4o.	31	2	1	12	—	—	—	—	—
Toroczkói unit. 2 oszt.	88	75	—	11	—	—	—	—	—
Összesen . .	6372	4120	538	1398	335	268	174	20	62

E rovatok csak is 8 osztályu
gymnasiumoknál tölthe-
tők be.

Az 1864—1865 Tanév.

A középtanoda neve? vallásszínézete? osztályszáma?	A tanulók összáma?	A tanulók nemzetisége?			A 8-dik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.vásárhelyi ev. r. 8 o.	700	667	10	16	16	16	16	—	—
Kolozsvári r. kath. 8 o.	519	268	7	244	56	56	39	3	14
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	490	466	4	20	30	44	43	1	—
Balázsfalvi g. kath. 8 o.	451	—	2	449	40	32	—	—	32
Kolozsvári ev. ref. 8 o.	369	366	—	3	16	74	Nincs	ki	töltve.
N.-szebeni r. k. áll. 8 o.	338	48	103	180	13	12	1	3	8
Udvarhelyi ev. ref. 8 o.	287	281	4	2	21	21	20	—	1
N.-szebeni ágost. 8 o.	242	191	18	42	17	12	10	—	2
Kolozsvári unit. 8 o.	259	253	3	3	33	28	27	1	—
Brassói ágost. 8 oszt.	208	170	20	9	11	10	8	—	2
Brassói gör. kel. 8 o.	174	—	—	174	—	Nincs	ki	töltve.	—
Gy.fehérvári r. kat. 8 o.	151	84	21	38	20	20	13	2	5
Sz.udvarhelyi r. k. 8 o.	138	334	—	4	22	22	22	—	—
Segesvári ágost. 8 o.	138	4	119	15	7	6	—	6	—
Medgyesi ágost. 8 o.	150	1	135	11	10	9	—	—	—
Besztercezi ágost. 8 o.	113	10	84	17	5	Nincs	ki	töltve.	—
Sz.városi e. r. 8 m. 6 o.	353	—	Nincs	ki	töltve.	—	—	—	—
Csiksonlyói r. kat. 7 o.	176	171	7	1	—	—	—	—	—
Brassói r. kath. 6 oszt.	82	34	24	24	—	—	—	—	—
Ó-tordai unit. 5 oszt.	168	161	—	7	—	—	—	—	—
Sz.kereszturi unit. 5 o.	163	15	8	3	—	—	—	—	—
S.szt.györgyi ev. r. 4 o.	393	391	—	2	—	—	—	—	—
M.vásárhelyi r. k. 4 o.	141	83	2	55	—	—	—	—	—
Naszódi gör. kath. 4 o.	66	1	—	65	—	—	—	—	—
Szamosújvári r. k. 4 o.	70	7	1	14	—	—	—	—	—
Szászsebesi ágost. 4 o.	64	44	1	19	—	—	—	—	—
Kézdi-kantai r. k. 4 o.	19	19	—	—	—	—	—	—	—
Erzsébetvárosi r. k. 4 o.	32	5	1	9	—	—	—	—	—
Toroczkói unit. 2 oszt.	81	69	1	8	—	—	—	—	—
Összesen . .	6435	4143	557	1434	317	362	199	25	64

E rovatok csakis nyolcz osztályu gymnasiunoknál tölthetők be.

Az 1865–1866 Tanév.

A közép-tanoda neve? vallásszinezete? osztályszáma?	A tanulók összáma?	A tanulók nemzetisége?			A 8-dik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.vásárhelyi ev. r. 8o.	655	612	10	19	20	30	27	1	2
Kolozsvári r. kath. 8o.	568	308	10	250	62	52	40	1	11
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	505	481	8	14	29	28	26	—	2
Balászfalvi g. kat. 8o.	419	—	2	417	38	32	—	—	32
Kolozsvári ev. ref. 8o.	392	388	1	2	31	30	Nincs	ki	töltve.
N.szebeni r. k. áll. 8o.	364	57	105	189	25	22	4	10	8
Udvarhelyi ev. ref. 8o.	317	314	3	—	28	28	28	—	—
N.-szebeni ágost. 8o.	342	191	8	42	17	12	10	—	2
Kolozsvári unit. 8 o.	261	252	4	5	24	21	21	—	—
Brassói ágost. 8 oszt.	215	197	17	9	15	15	11	1	3
Brassói gör. kel. 8 o.	222	—	—	222	—	Nincs	ki	töltve.	—
Gy.fehérvári r. k. 8o.	132	79	6	40	13	13	10	—	2
Sz.udvarhelyi r. k. 8o.	123	121	—	2	22	22	22	—	—
Segesvári ágost. 8 o.	142	2	121	19	10	9	1	8	—
Medgyesi ágost. 8 o.	133	—	116	11	3	3	—	3	—
Besztercezi ágost. 8o.	103	10	80	11	4	Nincs	ki	töltve.	—
Sz.városi e. r. 8 m. 6o.	353	Nincs	ki	töltve.	—	—	—	—	—
Cs.somlyói r. kath. 7o.	189	182	4	2	—	—	—	—	—
Brassói r. kath. 6 oszt.	101	27	33	32	—	—	—	—	—
Ó-tordai unit. 5 oszt.	171	161	—	7	—	—	—	—	—
Sz.keresztúri unit. 5o.	132	128	2	2	—	—	—	—	—
S.szt.györgyi ev. r. 4o.	334	330	—	4	—	—	—	—	—
M.vásárhelyi r. k. 4 o.	114	65	2	47	—	—	—	—	—
Naszódi gör. kath. 4 o.	104	1	—	103	—	—	—	—	—
Szamosujvári r. k. 4o.	76	6	1	26	—	—	—	—	—
Szászsebesi ágost. 4o.	87	62	2	23	—	—	—	—	—
Kézdi-kantai r. k. 4 o.	13	13	—	—	—	—	—	—	—
Erzsébetvárosi r. k. 4o.	29	4	2	7	—	—	—	—	—
Toroczkói unit. 2 oszt.	80	72	1	5	—	—	—	—	—
Összesen . .	6626	4047	538	1509	331	317	200	24	64

E rovatok csakis nyolcz oszt.

tályu gymnasiumoknál

tölthetők be.

Az 1866–1867 Tanév.

A középtanoda neve? vallásszinezete? osztályszáma?	A tanulók össze- száma?	A tanulók nemzetisége?			A 8-gik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.vásárhelyi e. ref. 8o.	644	613	3	17	26	27	23	1	3
Kolozsvári r. kath. 8o.	573	414	5	254	52	42	26	2	24
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	528	498	6	16	35	33	33	—	—
Balázsfalvi g. kath. 8o.	326	—	5	371	38	38	—	—	38
Kolozsvári ev. ref. 8 o.	370	362	2	4	36	33	Nincs	adat.	—
N.szebeni r. k. áll. 8 o.	439	67	126	238	18	17	7	3	7
Udvarhelyi ev. ref. 8o.	295	293	2	—	30	30	29	1	—
N.-szebeni ágost. 8 o.	272	233	10	29	17	16	16	—	—
Kolozsvári unit. 8 o.	302	297	4	1	37	35	35	—	—
Brassói ágost. 8 oszt.	198	161	20	6	15	15	11	1	3
Brassói gör. kel. 8 o.	219	—	—	218	6	6	6	—	—
Gy.fehérvári r. kat. 8o.	173	86	16	64	5	5	2	2	1
Sz.udvarhelyi r. k. 8o.	137	132	1	4	15	14	14	14	—
Segesvári ágost. 8 o.	153	2	130	21	9	9	—	—	—
Megyesi ágost 8 oszt.	145	1	125	11	4	4	—	—	—
Besztercei ágost. 8o.	106	9	80	10	4	4	Nincs	adat.	—
Szászvárosi e.r. 8 m.6o.	366	217	19	124	—	Nincs	adat.	—	—
Csiksomlyói r. kat. 7o.	187	181	51	1	—	—	—	—	—
Brassói r. kath. 6 o.	99	23	28	38	—	—	—	—	—
Ó-tordai unit. 5 oszt.	179	169	—	9	—	—	—	—	—
Sz.keresztúri unit. 5o.	169	167	2	—	—	—	—	—	—
S.szt.györgyi ev. r. 4o.	341	332	—	9	—	—	—	—	—
M.vásárhelyi r. k. 4o.	109	72	1	36	—	—	—	—	—
Naszódi gör. kath. 4o.	112	2	—	110	—	—	—	—	—
Szamosujvári r. k. 4o.	100	7	1	42	—	—	—	—	—
Szászsebesi ágost. 4o.	108	78	2	28	—	—	—	—	—
Kézdi-kantai r. k. 4o.	44	44	—	—	—	—	—	—	—
Erzsébetvárosi r. k. 4o.	35	10	4	4	—	—	—	—	—
Toroczkói unit. 2 oszt.	77	76	—	1	—	—	—	—	—
Összesen . .	6906	4244	567	1666	347	330	202	23	76

E rovatok csakis a 8 osztá-

lyos középtanodáknál

tölthetők be.

Az 1867—1868 Tanév.

A köznevelési tanterv neve? vallásszínvonal? osztályszáma?	A tanulók összszáma?	A tanulók nemzetisége?			A 8-dik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.vásárhelyi ev. r. 8o.	723	685	5	19	23	25	21	2	1
Kolozsvári r. kath. 8o.	577	298	6	273	52	52	34	3	15
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	485	454	8	17	32	28	27	1	—
Balázsfalvi g. kat. 8o.	348	2	1	345	26	26	26	—	—
Kolozsvári ev. ref. 8o.	424	416	3	3	43	40	—	—	—
N.szebeni r. k. áll. 8o.	472	62	142	259	17	16	2	5	9
Udvarhelyi ev. ref. 8o.	273	265	6	2	18	17	1	—	—
N.szebeni ágost. 8oszt.	288	252	9	27	12	9	9	—	—
Kolozsvári unit. 8 o.	301	293	4	4	32	32	31	—	—
Brassói ágost. 8 oszt.	201	159	19	6	7	7	5	1	—
Brassói gör. kath. 8 o.	256	—	—	256	6	5	—	—	5
Gy.fehérvári r. kat. 8o.	183	87	8	76	15	15	11	1	3
Sz.udvarhelyi r. k. 8o.	158	150	2	6	10	10	8	1	1
Segesvári ágost. 8 o.	156	4	133	19	5	3	—	3	—
Medgyesi ágost. 8 o.	144	2	122	12	6	6	—	6	—
Besztercei ágost. 8o.	100	13	74	10	4	—	Nincs	adat.	1
Sz.városi e. r. 8 m. 6o.	394	212	20	157	6	6	6	—	—
Csiksomlyói r. kat. 7o.	193	187	3	3	—	—	—	—	—
Brassói r. kath. 6 o.	115	34	31	19	—	—	—	—	—
Ó-tordai unit. 5 oszt.	165	151	—	12	—	—	—	—	—
Sz.keresztúri unit. 5o.	185	181	3	1	—	—	—	—	—
S.sz.t.györgyi ev. r. 4o.	348	340	—	8	—	—	—	—	—
M.vásárhelyi r. k. 4o.	124	74	4	46	—	—	—	—	—
Naszódi gör. kath. 4o.	120	2	—	118	—	—	—	—	—
Szamosujvári r. k. 4o.	98	13	—	46	—	—	—	—	—
Szászsebesi ágost. 4o.	96	69	6	21	—	—	—	—	—
Kézdi-katolnai r.k. 4o.	65	65	—	—	—	—	—	—	—
Erzsébetvárosi r. k. 4o.	34	7	7	8	—	—	—	—	—
Toroczkói unit. 2 oszt.	69	66	1	1	—	—	—	—	—
Összesen . .	7095	4529	497	1794	314	307	180	23	35

E vonatok csakis a 8 oszt.

tályos köznevelésnél

tölthetők be.

Az 1868—1869 Tanév.

A középtanoda neve? vallásszínézete? osztályszáma?	A tanulók összáma?	A tanulók nemzetisége?			A 8-dik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisek nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.vásárhelyi ev. r. 8o.	752	712	2	21	40	40	35	—	2
Kolozsvári r. kath. 8o.	606	329	6	271	49	43	35	1	7
N.-enyedi ev. ref. 8 o.	540	498	11	25	27	19	18	—	—
Balászfalvi g. kat. 8o.	407	3	1	402	35	26	—	—	26
Kolozsvári ev. ref. 8 o.	386	381	2	2	36	34	Nincs	adat.	
N.szebeni r. k. áll. 8o.	394	129	55	206	22	17	6	3	8
Udvarhelyi ev. ref. 8o.	297	291	5	1	22	22	21	1	—
N.szebeni ágost. 8 o.	277	242	6	29	15	11	11	—	—
Kolozsvári unit. 8 o.	293	280	6	7	30	28	28	—	—
Brassói ágost. 8. oszt.	178	143	10	5	7	6	6	—	—
Brassói gör. kel. 8 o.	260	—	—	260	11	10	—	—	10
Gy.fehérvári r. k. 8 o.	189	106	7	68	12	17	13	—	3
Sz.udvarhelyi r. k. 8o.	166	163	—	3	19	19	19	—	—
Segesvári ágost. 8 o.	145	3	137	15	8	8	—	7	1
Medgyesi ágost. 8 o.	137	1	118	11	4	4	—	4	—
Besztercei ágost. 8o.	104	19	70	13	3		Nincs	adat.	
Szászvárosi e.r. 8m. 6o.	399	204	21	168	10	10	5	5	
Csiksomlyói r. kat. 7o.	198	192	4	2					
Brassói r. kath. 6 o.	86	20	24	31					
Ó-tordai unit. 5 oszt.	148	140	—	8					
Sz.keresztúri unit. 5 o.	182	179	2	1					
S.szt.györgyi e. r. 4 o.	371	363	—	7					
M.vásárhelyi r. kat. 4o.	131	82	2	47					
Naszódi gör. kath. 4o.	120	—	1	119					
Szamosujvári r. k. 4o.	111	20	—	59					
Szászsebesi ágost. 4 o.	98	69	2	26					
Kézdi-kantai r. k. 4 o.	60	59	—	1					
Erzsébetvárosi r. k. 4o.	35	10	4	7					
Toroczkói unit. 2 oszt.	69	63	—	6					
Összesen . .	7099	4454	496	1841	350	314	201	16	62

E rovatok csakis a 8 osztályos középtanodáknál tölthetők be.

Az 1869–1870 Tanév.

A középtanoda neve? vallásszinezete? osztályszáma?	A tanulók össze- száma?	A tanulók nemzetisége?			A 8-dik osztályba jártak?	Érettségi vizsgát tettek?	Az érettségisk nemzetisége?		
		magyar	német	román			magyar	német	román
M.vásárhelyi ev. r. 8o.	732	690	7	17	31	31	29	—	—
Kolozsvári r. kath. 8o.	564	339	15	210	57	51	43	2	6
N.enyedi ev. ref. 8 o.	500	471	7	16	45	36	35	—	1
Balázsfalvi g. kat. 8o.	387	2	2	381	26	20	—	—	20
Kolozsvári ev. ref. 8o.	383	376	3	2	36	22	Nincs	kitöltve,	
N.szebeni r. k. áll. 8o.	306	124	27	152	20	19	3	7	9
Udvarhelyi ev. r. 8o.	263	255	5	3	26	26	23	3	—
N.szebeni ágost. 8 o.	282	243	9	40	17	16	—	15	1
Kolozsvári unit. 8 o.	276	269	6	1	27	24	24	—	—
Brassói ágost. 8 oszt.	158	128	7	6	11	8	—	8	—
Brassói gör. kel. 8 o.	226	—	—	226	11	10	—	—	10
Gy.fehérvári r. k. 8 o.	185	95	9	79	8	9	8	—	—
Sz.udvarhelyi r. k. 8o.	175	165	1	9	17	17	17	—	—
Segesvári ágost. 8 o.	136	4	123	9	4	4	—	4	—
Medgyesi ágost. 8 o.	125	2	110	7	12	12	—	11	—
Besztercei ágost. 8 o.	116	22	74	18	2	Adatok	hiány	zanak.	
Szászvárosi e.r. 8 m. 6o.	257	149	12	88	5	4	4	—	—
Csiksomlyói r. kat. 7o.	159	158	1	—					
Brassói r. kath. 6 oszt.	89	28	34	19					
Ó-tordai unit. 5 oszt.	147	138	—	8					
Sz.keresztúri unit. 5o.	202	192	2	8					
S.szt.györgyi ev. r. 4o.	335	329	—	6					
M.vásárhelyi r. kat. 4o.	138	76	2	59					
Naszódi gör. kath. 4o.	149	2	—	147					
Szamosujvári r. k. 4o.	84	13	—	43					
Szászsebesi ágost. 4 o.	104	69	5	28					
Kézdi-kantai r. k. 4o.	83	82	—	1					
Erzsébetvárosi r. k. 4o.	38	13	2	9					
Toroczkói unit. 2 oszt.	72	68	—	3					
Összesen . .	6678	4397	443	1395	351	309	156	50	48

E rovatok csakis 8 osztályos gymnasiumoknál tölthetők be.

II.

A kolozsvári kir. jogakademiának és orvossebészeti tanintézetnek véleményes jelentése a Kolozsvárt felállítandó egyetemre nézve.*)

A felállítandó egyetem minőségére nézve követendő elveket illetőleg abból a szempontból indul ki a nevezett tanári értekezéslet, hogy miután Erdélyben, a vallásszabadság hazájában az egyes vallásfelekezetek törvény által biztosított önkormányzati jogoknál fogva a theológiát egészen függetlenül, saját intézeteikben tanították eddig és tanítják jelenleg is, sem szükséges, sem czélszerű nem volna, a theologiai tudományoknak az egyetembe való beolvasztása, s e végett egy külön fakultás életbeléptetése.

Ebből kifolyólag a Kolozsvárt életbeléptetendő egyetem három facultásból lenne alakítandó u. m. jogi, orvosi és bölcsészeti facultásokból; a bölcsészeti tanszakokon kívül különös és kiváló figyelem fordítandó azon tanszakokra, melyek által a hazai fiatalok magokat a technikai pályákra, u. m. a mérnöki és építészeti pályára egészen, a bányászat, erdészlet és tudományos gazdaszat elméleti szakaiban pedig legalább annyira képzelhetnék ki magokat, hogy az utóbbiak ezután még csak a gyakorlati teren leendő kiképzés végett lennének kénytelenek rövid időre még más sajátképi szakintézeteket igénybe venni és pedig a bölcsészeti facultásnak illetően szervezése azon okból lenne kívánatos, mivel Erdélyben különösen a felsőbb műipar éppen nincs képviselve, mit főképpen annak lehet tulajdonítani, hogy oly tanintézetek, melyekben a hasonló kiképzést nyerni lehetne, ez országrészben általában nem léteznek, és ifjaink a mostoha anyagi körülmények miatt ezen képesség megszerzése czéljából messze földre menni, s ott huzamosb ideig tartózkodni merőben képtelenek. —

*) Kivonat. Felterjesztették 1868 aprilban. Eredetije a közoktálás-ügyérség levéltárában.

A bölcsészeti facultas ilyszerü szervezése mellett azon fontos tekintet is szól, mikép a mindennapi tapasztalás tanusítja, hogy fiatalságunk a lefolyt évek alatt épen azért, mert felsőbb intézeteknélünk nem léteztek, az életpályák választásában merőben egy oldalú irányt követtek, és gyakorlatibb s ennél fogva ép oly szükséges mint jövedelmező pályákat egészen elhanyagolták. —

Remélhető azonban, hogy a bölcsészeti karnak a körvonalozott iránybani berendezése által a hazai fiatalság saját, és az egyetemes hazai jávára ezen gyakorlatibb irányu kiképzésre nyújtott alkalmat Örömmel ragadandja meg, s ez intézkedésnek rövid évek mulva már dús gyümölcseit aratandjuk a nemzeti műipar és kereskedelem eddigelé oly parlagon heverő térein. —

Minthogy pedig a valódi tudományosság előmozdítása a tanítási és tanulási szabadság elvének alkalmazása által eszközöltetik legfőképen ezen, az 1848-ki pozsonyi XIX-ik 2-ik §-lye már törvény gyanánt kimondott elvnek a legnagyobb mérvbeni alkalmazásától feltételeztetik az új egyetem kellő felvirágzása, következőleg nem csak minden tanszékre egy rendes tanár lenne alkalmazandó, hanem azon felül legalább a fontosabb tanszékokre most egyelőre, költség kimelés tekintetéből egy második rendkívüli tanárnak kineveztetése szükségesnek tünik fel; önként értetvén: hogy bármely tantárgyra a képességeket kellőleg tanusított egyének magán tanári minőségben, előadások tartására fel lennének jogosítandók, miután csak is ez által érthető el teljes mértékben a szabad tudományos verseny, és a tökéletes tanulási szabadság, s ennek folytán a fennidézett 1848-dik t. cz. is csak ez által nyer életet és gyakorlati alkalmazást. —

A rendszeresítendő tanszékeket, s a rendes és rendkívüli tanárok számát a következőkben állapítja meg a tanári értekezlet munkálata:

a) A jogi karnál:

1. Római jogtörténelem, institutiók és pandekták előadására 1 rendes és 1 rendkívüli tanár. —

2. Canonjog és hűbérjog 1 rendes tanár;

3. Magyar jogtörténelem, köz- és magánjog, 1 rendes tanár;

4. Jog- és államtudományi encyclopaedia, protestáns egyházjog és európai jogtörténelem 1 rendes tanárj

5. Osztrák polgári törvény és általános bányajog 1 rendes és 1 rendkívüli tanár;

6. Büntetőjog és észjog 1 rendes és 1 rendkívüli tanár;
7. Polgári törvénykezés, váltó és kereskedelmi törvéngék 1 rendes tanár;
8. Nemzetgazdaság és pénzügytan 1 rendes és 1 rendkívüli tanár;
9. Statistika, politia 1 rendes tanár. —

Az osztrák polgári törvény előadására jelenleg azért ajánltatik a rendes tanárón kívül egy rendkívüli tanár alkalmazása is, mert míg ezen törvény Erdélyben hatályban van, addig az főfontossággal bír; azonban akkor, midőn a magyar magánjog codificálva leend, az osztr. polg. törvény inkább csak jogtörténelmi érdekekkel bírván és a magyarjog főfontosságra emelkedvén, a jelenleg az osztrák polg. törvény előadására rendszeresítendő rendkívüli tanár a codificált magyar magánjog előadásával lenne megbizandó, úgy, hogy ekkor a magyar magánjog egy rendes és egy rendkívüli tanár által adatnék elő. —

b) A bölcsészeti karnál:

I bölcsészeti előadások;

a tulajdonképeni bölcsészeti tárgyak előadására két rendes tanár;

II történelmi előadások:

a történelmek előadására két rendes tanár;

III classika philologiai előadások:

a görög és latin irodalom előadására egyelőre 1 rendes tanár, míg netalán a szükséglet többeknek alkalmazását kívánatossá teendi. —

IV mathematicai előadások:

1. alsó és felső mathesis, 1 rendes tanár;
2. practica geometria 1 rendes tanár;
3. rajzoló geometria (velülettan) és rajz, 1 rendes tanár;
4. mechanica és mechanikai technologia 1 rendes tanár;
5. építészeti (száraz, vízi, vasuti stb.) 1 rendes tanár;
6. Az astronomia és meteorologia előadása és szükséges és kívánatos lenne. —

V. Természettudományi előadások:

1. Physika, 1 rendes tanár és 1 assistens;

2. Vegytan, 2 rendes tanár és 1 assistens; (u. m. chemia organica et anorganica 1 rendes tanár, alkalmazott vegytan és elemző vegytan 1 rendes tanára.)

3. Vegytani technologia, 1 rendes tanár, 1 assistens;

4. Ásványtan és geologia 1 rendes tanár;

5. Növénytan u. m. növényélettan, növényalaktan és növénygeographia 1 rendes tanár;

6. Állattan, 1 rendes tanár és 1 assistens.

VI. Irodalmi, nyelvészeti és nyelvtani előadások:

1. A magyarnyelvtan és irodalom 1 rendes tanár;

2. A németnyelvtan és irodalom 1 rendkiv. tanár;

3. A románnyelvtan és irodalom 1 rendkiv. tanár;

4. Franczin-, angol- és olasznyelvek és ezek irodalmi előadására egy-egy nyelvtanító alkalmazása ohajtandó lenne.

c) Az orvos-sebészeti karnál:

1. Leiró- és tájbonecztan (Anatomia descriptiva et topographica) 1 rendes tanár és 1 assistens;

2. Élettan (Physiologia) 1 rendes tanár, 1 assistens;

3. Általános kórtan és gyógyszer-tan (Pathologia generalis és Pharmacologia) 1 éendes tanár;

4. Kórbonecztan, közegészségügytan, és törvényszéki orvostan (Anatomia pathologica, politia medica et medicina forensist) 1 rendtánár, 1 assistens;

5. Különös kór- és gyógytan (Pathologia et Therapia specialis) 1 rendes tanár, 1 assistens;

6. Előkészítő és kórodai sebészet (Chirurgia propedeutica et spec. Clinica) műtételtan (Chirurgische Operationslehre) 1 rendes tanár, 1 assistens;

7. Szülészeti és nőgyógyászat (Obstetritia et Gynaecologia) 1 rendes tanár, 1 assistens;

8. Szemészet. (Oculistica)

9. Állatjárvány, mindenféle episotilák (Episotilogia) 1 rendes tanár. —

Kivánatos volna továbbá, habár nem multhatlanul szükséges, a szövettan kórvegytan, fogászat, Diætetika, Psychiátria, Asphyxiologia, Syphilidologia, és Otiatria előadása. —

A tanári értekezlet munkálata megjegyzi még azt, hogy az orvos-sebészeti teljes fakultás életbe léptetése daczára egyelőre, és

csak ideiglenesen az orvossebészeti tanintézet még továbbra is fenntartandó lenne, úgy mint az Pesten jelenleg is van, főképen azon okból, mivel az erdélyi mostoha anyagi körülmények között még számos oly helységek vannak, melyek merőben képtelenek egy orvostudori állomást biztosítani, de melyekben egy sebésznek alkalmazása mégis felette kívánatos lenne, hogy azonban az ily sebészek is kellő kiképzettséggel bírjanak, ajánlandó, hogy a sebészi tanfolyam négy éves tanfolyámmá terjesztessék ki, és az ezen tanfolyamat végvettek sebész-mesterekké avattassanak fel, egyidejűleg megszüntetvén a chirurgiae patronatus. —

Az orvos-sebészeti tanintézeteknek az orvosi sebészi facultás mellett eképpen leendő ideiglenes fenntartása annyival könnyebben kivihető, minthogy ezen tanintézet hallgatói a tárgyak nagyobb részét a facultás hallgatóival közösen hallgatnák, és a facultásnál alkalmazott tanárokon kívül, még csak is Physiologia, Pathologia generalis és Pharmacologia előadására kellene külön az orvos-sebészeti tanfolyam számára 1 rendes tanárt kinevezni. — Továbbá, hogy az orvos-sebészeti facultás fenebbi szervezésénél tekintet vétetett arra is, hogy ezen facultásnál a bábászat és gyógyszerészetre is a kiképzés eszközölhető, — s a bábászat tanítása annál sikeresebben eszközölhető, minthogy Kolozsvártt egy szülőház létezik, melynek évenként 12,500 forint dotatiója van. —

A taneszközökről a munkálat következőleg véleményez:

Az egyetem felállításával egyszersmint a megkívántató taneszközök beszerzése is szükségessé válik;

1. A könyvtár létezése nélkülözhetetlen; miután azonban a kir. jogacadémiának és az orvos-sebészeti tanintézetnek habár kisserű könyvtára van, ezek egyesítve egyelőre alapul szolgálhatnának, mely könyvtár évről évre a megállítandó évi dotatióból kiegészíthető lenne; — addig is mig eképpen a könyvtár kiegészíthetnének, biztos reményünk van, hogy a Kolozsvártt létező erdélyi orsz. muzeum, és a rom. cath. Lyceum, ugyszintén a többi Kolozsvártt létező tanintézetek könyvtáraiknak használatát, felkérés folytán megengednék. —

2. Egy botanicus kert létesítése hasonlólag nélkülözhetetlen; botanikus kert azonban, már az orvos-sebészeti tanintézet mellett eddig is létezik, mely ugyan az egyetem céljainak nem egészben megfelelő, de helyisége elég tágas levén, kevés beruházással egész-

ben alkalmassá tétethetik. — A jelenlegi botanikus kert helyisége ugyan a stipendiorum fundus tulajdonát képezi, és jelenlegi évi 200 frt. bér fizetése mellett használtatik az orvos-sebészeti tanintézet által, azonban ezen bér további fizetése mellett az valószínűleg az egyetem használatára is át fog bocsátatni, vagy talán örök áron is megszerezhető. —

3. Szükséges továbbá egy vegytani laboratorium, ugyszintén physicum muzeum is, — minthogy azonban a vegytani laboratorium, habár nagyon hiányos berendezéssel és felszereléssel már létezik, ez is egyetem céljaira könnyen átalakítható. —

4. Ásvány gyűjtemény már is létezik a vegy- és kohászattani alap tulajdonában továbbá igen szép ásvány- és állatgyűjteménnyel bír a Kolozsvártt létező erdélyi orsz. muzeum egyesület, és biztosan remélhető, hogy ezen egyesület, ugyszintén az említett alapítvány ezen gyűjteményeknek a tudomány céljaira leendő használatát addig, míg az egyetem az illető gyűjteményeket ávról évre adandó dotatióból magának megszerezhetné, nem fogják ellenezni. —

5. Egy kórház léte az orvos-sebészeti facultás szükségeire nélkülözhetlen, melynél a klinikai előadások tartandók lennének; ilyen kórház Kolozsvártt az orsz. Károlina, melynek igénybe vétele semmi nehézséggel sem jár, és minthogy közel kilátásban van helyezve ezen kórház helyiségének újjáépítése, ez alkalommal a klinikai szükségletekre könnyen tekintet fordíthatván, a kórház az egyetem igényeinek egészen megfelelőleg leold berendezve. —

6. Végül az egyetem helyisége főkérdés, minthogy az egyetemnek tág és alkalmas helysége van szüksége. Oly nagy épületek, minő az egyetem elhelyezésére szükséges, Kolozsvártt kevés, az ország többi városaiban egy általában nincsen; van azonban Kolozsvártt a studiorum fundusnak egy, és a stipendiorum fundusnak két nagyobb szerű intézete, és ehez megkívántató épületek egymás mellett, ugmint a Lyceum, a convictus és seminarium; mint a tapasztalat tanúsítja, az ezen intézetek elhelyezésére meglévő épületek oly terjedelmesek, hogy azok ezen intézetek által egészen soha sincsenek igénybe véve; a tanári értekezlet munkálata arra utal, hogy a lyceum épületében mostan elhelyezve lévő gymnasialis és normális osztályok, a convictus és seminarium mostan is részben üresen álló, részben kiürítendő helyiségeiben kevés adoptatio mellett könnyen elhelyeztetetők iennének, miáltal a lycaeum helyiségei kiüríthetvén, egészen az egyetem céljaira fordíthatók, és egyelőre elegendők lennének; a stipendiorum és a studiorum fundus kezelői a lycaeum he-

lyiségeit ily formán az egyetem céljaira bizonyos meghatározandó évi bér mellett annyival is inkább átengedni hajlandók lennének, minthogy különben is minden alap kezelőinek első kötelessége, az alap jövedelmezését a lehetőségig előmozdítani. —

Ha ezen épület ilyenénképen lesz megszerezhető, akkor huzamos időn át más egyetemi helyiségről gondoskodni nem kellene. —

Azon, különben nem reméllett esetben, ha a fentebbi helyiség megszerezhető nem lenne, ha netalán Erdélynek az anyahonnali teljes egyesülése érdeke ugy hozná magával, hogy az erd. kir. fő-kormányshék megszüntetnék, vagy kisebb személyzetre szorítottatnék, az egyetem a kir. fő-kormányshék tágas helyiségeiben, a megkívántató adoptatiók mellett, véglegesen elhelyeztethető lenne, — hol egyszersmint a csillagászati helyiség is az egyetem céljaira felhasználhatnék. —

Egyetemi hivatalok segéd- és szolgáló személyzete következőleg lenne szervezendő:

1. Az egyetemnek, mint egésznek igazgatására egy rector magnificus, az egyes facultások keblü ügyei elintézésére a decanok megkivántatnak, kik évenként a rendes tanárok közül választatnak; ezek, a prorektor és prodecánokkal együtt képezik az igazgató senatust, és midőn ezekhez az összes facultások rendes tanárai csatlakoznak, megalakul a teljes egyetemi consistorium. Az egyes karoknál a decan az azon karhoz tartozó tanárokkal együtt képezik a kargyűlést.

2. Szükséges továbbá egy quaestor, és ennek ellenőrzésére egy ellenőr, ki egyszersmint a quaesturái írnokei teendőket is végezné egyelőre, hogy egy külön írnoke rendszeresítése ez alkalommal, költségkimélés tekintetéből mellőztessék.

3. A könyvtár kezelésére egy könyvtárnok, és egy könyvtári írnoke.

4. Az egyes facultások decani íródája részére egy-egy, tehát összesen három írnoke.

5. A botanikus kert kezelésére egy főkertész, két kertészlegénnyel.

6. Egy pedellus, és e mellé 3 karszolga, továbbá az orvossebészeti kar és a bölcsészeti karhoz 4 4 tanszolga.

A kolozsvári jogacadémia tanári karának értekezletében készült munkálat részletesen szól az egyetem felállítására szükséges költségekről s azok kellő fedezéséről.

A költségvetést ezekben állapítja meg:

A tudományos műveltség az állam egyik legfőbb érdeke levén, méltányos, hogy azon egyének, kik ezen nagy érdek fejlesztésével foglalkoznak, foglalkozások fontosságához képest jutalmaztassanak; ezt tenni az államnak annál inkább érdekében és kötelességében áll, mert csak így tehető fel, hogy azon nagy érdek ápolására az ország kitünőbb lehetőségeit meg lehet nyerni; figyelembe veendő továbbá, hogy a tanároktól csak akkor lehet követelni és feltenni, hogy egész igyekezetüket és minden fáradságokat a tudomány érdekében fogják felhasználni, ha anyagi tekintetben úgy vannak ellátva, hogy nem kénytelenek mellék foglalkozáshoz fordulni a végett, hogy az élet szükségzeit fedezhessék; nem mellőzhető továbbá azon tekintet sem, hogy a tanár, míg tanár lehet, a legtöbb esetben nagyobb tőkét fordít szellemi kiképzésére, mint bárki más, s hogy, míg egy hivatalnok számíthat és remélhet folytonos előléptetést, az iparos, kereskedő, gyáros stb. pedig nagyobb szorgalma után nagyobb hasznot, addig a tanár, tanárrá lett kineveztetésével a legtöbb esetben, igen kevés kivétellel, elérte a non plus ultrát; e tekintetben különösen a Kolozsvártt létesítendő egyetemet illetőleg még azt sem lehet felhozni, hogy a tanár a tandíjból tetemes összeget kap, mert mint a tapasztalat bizonyítja, az erdélyi tanuló ifjuság nagyobb része oly sanyaru anyagi viszonyok között van, hogy a tanuló ifjuságnak fele bizonyára tandíj mentességet élvez.

És továbbá meg kell kívánni egy egyetemi tanártól, hogy szakmájában folytonos haladásra törekedjék, hogy pedig ezt tehesse, azon állásba kell őt helyezni, hogy az irodalom legalább fontosabb termékeivel alaposan megismerkedhessék, és az irodalom ezen termékeit magának be is szerezhesse, mi azonban részéről tetemes kiadásokkal van összekötve, és így ez ismét egy ok a tanárok fizetése meghatározásánál a szűkkeblőséget mellőzni.

Nem lehet továbbá a régiebb időkben megállított fizetéseket alapul venni, mert változtak az idők, a pénzérték felette csökkent, és épen ezért, minden szükséglet ára tetemesen hágott, mit kelleleg méltányolva a m. kormány az újabbani kinevezéseknél a fizetéseket ezen változott viszonyokhoz arányosítva állította meg.

Végül még a pesti egyetemre nézve rendszeresített fizetések sem szolgálhatnak alapul, mert azon fizetések még sok évvel ezelőtt rendszeresítettek, így remélni lehet, hogy rövid időn ezeket illetőleg is megkívánható változtatás be fog következni.

Ezen iratok alapján a fellállítandó egyetem és közvetve az állam érdekében multhatlanul szükséges, hogy egy rendes tanár fize-

tése 3000 ftban, egy rendkívüli tanár fizetése pedig 1500 ftban állittassék meg; ezen összeg annál méltányosabbnak tekintendő, mivel az osztrák birodalom lajthántuli részeiben levő egyetemeknél a tanári fizetések sok esetben ezen összegeket jóval meghaladják, a külföldi egyetemi tanárok fizetéseivel pedig még arányban sem állanak, hol p. o. a berlini egyetemen egy rendes tanár fizetése 6000 tallérban van megállítva.

Ezt előre bocsátva, az egyetem költségei évenként a következők lennének:

I. Az egyes karok költségei:

a) a jogi kar szükséglete:

9 rendes tanár fizetése à 3000 frt	27,000 ft.
4 rendkívüli tanáré à 1500 frt	6,000 „
1 karszolgáé à 300 frt	300 „
1 házi szolgáé à 240 frt	240 „

A jogi kar összes szükséglete 33,540 frt.

b) Orvosi kar:

10 rendes tanár a 3000 frt	30,000 ft.
7 assistens à 400 frt	2,800 „
1 karszolga à 300 frt	300 „
1 házi szolgál à 240 frt	240 „
4 tanszolga à 300 frt	1,200 „

Az orvosi kar összes szükséglete 34,540 frt.

c) Bölcsészeti kar:

18 rendes tanár à 3000 frt	54,000 ft.
2 rendkívüli tanár à 1500 frt	3,000 „
3 nyelvtanító à 300 frt	900 „
4 assistens à 400 frt	1,600 „
1 karszolga à 300 frt	300 „
1 házi szolgál á 240 frt	240 „
4 tanszolga à 300 frt	1,200 „

A bölcsészeti kar összes szükséglete 61,240 frt.

II. Igazgatási költségek:

1 rector illetéke	600 ft.
3 decán illetéke à 400 frt	1,200 „
1 quaestor	600 „
1 ellenőr egyszersmint segéd	500 „
3 dijnok a három facultási decán mellett à 300 frt	900 „
1 pedellus	500 „

Igazgatási költségek összege 4,300 frt.

III. Taneszközök költségei:

1 a könyvtár évi javadalmazása	2,000 ft.
1 könyvtárnok fizetése	800 „
1 könyvtári irnok	400 „
1 botanicus kert évi haszonbére	200 „
ezen kertnek évi fenntartása és javadalma	500 „
egy kertész	400 „
két kertész legény à 200 frt	400 „
vegytani laboratorium átalány	800 „
boncztan átalány	500 „
farma cologiai átalány	30 „
Physiologiai átalány	500 „
Zoologiai átalány	500 „
Physicai átalány	420 „
Mineralogiai átalány	300 „
Orvosi klinikákra	3,000 „
Practica Geometriai átalány	100 „
Rajz átalány	300 „
Az épületért fizetendő bér	2,000 „
Fa- és takarítási szükséglet	1,000 „
Irodai költségek és nyomtatványok	600 „
Előre nem látható kiadásokra számadás terhe mellett	1,500 „

Taneszközök összes költségei 16,250 frt.

Ismétlés.

1. Jogi kar költségei	33,540 ft.
2. Orvosi kar költségei	34,540 „

3. Bölcsészeti kar költségei	61,240 ft.
4. Igazgatási költségek	4,300 „
5. Taneszközök átalányai	16,250 „

Összesen : 149,870 ft.

Az egyetem összes költségei egy évre tehát 149,870 ftot o. é. tennének, egy oly összeget, mely tekintve az egyetem életbe léptetése által előmozdítandó tanügy fontosságát, és ennek remélhető jó hatását valósággal csekélységnek tekintendő, azon esetre azonban, ha jelenlegi pénzviszonyok között, a tanárok fizetésében gazdálkodás czéloztatnék, egy rendes tanár fizetését legfennebb 2400 ftra, egy rendkívüli tanár fizetését pedig 1200 ftra lehetne mérsékelni, mely esetben a fennebb kimutatott szükséglet 24,000 ftal o. é. alább szállana, úgy, hogy az összes szükséglet tenne évenként 125,870 ftot o. é.

A költségfedezésről levén szó:

1. A munkálat főfigyelmét arra fordította, hogy előszerezzen és kimutasson oly meglévő alapokat, melyek az egyetem költségei fedezésére igénybe vehetők lennének, a végett, hogy az államkincstár a lehetőségig megkimélve legyen; a kolozsvári kir. jogakademia fenntartására az államkincstár eddig évenként 16,000 ft. o. é. és az orvos-sebészeti tanintézetre 17,907 ft. o. é. fordított, ezen összegek ezentul az egyetem fenntartására lennének fordítandók; továbbá a kolozsvári kir. jogakademia felállítása alkalmával ő cs. és ap. kir. felsége ezen intézetre évi 21,000 frtot engedélyezvén, tulajdonképen ezen összeg számításba veendő lenne.

2. Létezik továbbá Nagy-Szebenben egy államköltségen fenntartott gymnasium; Erdélyben egy egyetem felállítására sokkal nagyobb szükség levén, mint gymnasiumokra, és így miután N.-Szebenben az államgymnasiumon kívül egy felekezeti igen kitűnő főtanoda létezik, úgy hogy az államgymnasium megszüntével is az illető tanulóknak alkalmuk van, ugyanazon helyt tanulmányukat tovább folytatni, ezen kívül, miután ezen államgymnasium ugyis csak 1853. óta államintézet, azelőtt pedig felekezeti intézet volt, végül miután Erdélyben ugyis 27 humanisticus tanintézet van, és így gymnasiumnak államköltségen leendő fenntartása korántsem oly szükséges, mint egy egyetem életbeléptetése, az értekezleti munkálat ezen államintézetnek, mint államintézetnek felhagyását hozza ajánlatba, és az arra fordított évi 16,791 frtot az életbeléptetendő egyetem szükségletei fedezésére fordítandónak véleményezi.

3. Létezik még egynehány erdélyi orsz. közalap, melyeknek jelenleg semmi bizonyos rendeltetésök nincsen, és így az egyetem szükségletei fedezésére fordíthatók lennének; ezek a következők:

a) a kereskedelmi alap; ennek eredeti rendeltetése a kereskedelmi és ipar-műveltség előmozdítása volt; minthogy pedig a bölcsészeti kar fennebb ajánlatba hozott szervezése mellett épen az ipar fejlesztése czéloztatik, ezen alap eredeti rendeltetése értelmében is az egyetem szükségleteire fordítható; ezen alap az 1863-ik évi kimutatás szerint áll 45,765 frt 59 krból;

b) a vegy- és kohászattani alap; ezen alap egy a lyceumban létesítendő vegyészeti és kohászati tanszék szükségletei fedezésére levén rendelve, hasonlólag az egyetem kiadásai fedezesül felajánlható; az alap állása az 1863-ki kimutatás szerint 30,690 ft. 91¹/₂ kr. o. é.

c) az út-vám alap; ezen alapnak eredeti rendeltetése volt a tömösi, borgói és verestoronyi szorosoknál lévő utak jó karban tartása; ezen alapnak sem levén lejenleg határozott éendeltetése, az egyetem javára felhasználható lenne; ezen alap áll az 1863-ki kimutatás szerint összesen 73,363 frt 83 krból.

d) Országházvételi alap; a jelenlegi főkormányzszéki épület megvásárlására begyült összegből megmaradván 6437 frt 33 kr. p. p. ezen összeg tőkésített és jelenleg az 1863-ki kimutatás szerint 13,752 frt 85¹/₂ krt tesz, és semmi bizonyos rendeltetése nem levén, az egyetem javára fordítható;

e) siket-néma intézeti alap; Erzsébetvárosában 1828-ban élvén egy kiszolgált katona, ki siket-némák tanításában nagy ügyességet tanusított, a kir. főkormányzszék által a hatóságok adakozásra szólították fel a czélből, hogy a begyüendő pénz kamatjából, az említett egyén fáradozása megjutalmaztassék; begyült e czélra 1534 ft. 33 kr. p. p.; miután azonban a tanító 1846-ban elhalt, a tanittatás is megszűnt, és ezen alapnak jelenleg kiadásai nincsenek; kieszközhethető lenne, hogy ezen alap is az egyetem czéljai előmozdítására fordíttassék; az alap állása 1863-ki kimutatás szerint tett összesen 5229 ft. 29 krt o. é.

f) a rendőr-büntetési pénzalap, mely áll 12,359 frt 12¹/₂ krból o. é. s mely mint különös rendeltetés nélküli alap felhasználható lenne.

g) Végül a nősülési és himlőoltási alap; miután ezen alapnak egyik főkiadását eddig is a kolozsvári orvos-sebészeti tanintézet melletti pathologiai és physiologiai tanárok fizetési képezték, ezen alap hasonlólag az egyetem költségei fedezésére fordítható lenne, az alap

állása az 1863-ki kimutatás szerint 105,333 frtot és 12¹/₂ krt o. ó. tett.

Ezen itten névleg elősorolt alapokon kívül létezik még több más erdélyi országos alap, melyeknek az egyetem céljaira leendő felhasználhatása kérdését a munkólat azon okból nem vette jelenleg tárgyalás alá, minthogy azok tanczélokkal nincsenek oly szoros összenöttesbe, mint az eddig elősorolt alapok.

Az eddig elősorolt alapok összes tőkéje teszen 286,494 frt és 71 krt o. ó., mely tőkének 6°/_o-tőli kamatja tenne évenként 28,649 frtot o. ó.

I s m é t l é s :

1. A kolozsvári jogakademia fenntartására engedélyezett összeg	21,000 frt.
2. Az orvos-sebészeti tanintézet évi szükséglete	17,907 „
3. A felozlatandó n.-szebeni államgymnasium szükséglete	16,791 „
4. Az ajánlatba hozott alapok évi kámatja	28,649 „

Összesen: 84,347 frt.

Az egyetemnek összes szükségletei a fennebbiek szerint 149,870 frtot tevén, és 84,347 ft évenként a fennebbi alapokból fedezettattévén, a m. államkincstár részéről, az egyetem felállítására és fenntartására évenként 65,523 frt, illetőleg 41,523 frt o. ó. lenne több kiadásba felveendő.

Ezen összegen kívül még csak az első berendezésre szükségeltetnék mintegy 10,000 ft. o. ó. egyszer mindenkorra.

Ezek általánosságban azon alapelvek, melyekre a tanárok értekezleti munkálata fektetve van, azon megjegyzéssel, hogy az egyetem felállítására szükséges költségek engedélyezése esetére az illetők készek a részletes fejtegetésbe is belebocsátkozni.

III.

Az erdélyi kormányzék felterjesztése a m. kir. közoktatásügyérhez a kolozsvári egyetem ügyében.*)

A magyar királyi vallás- és közoktatási miniszteriumhoz.

Nagy készséggel és örömmel üdvözölvén ezen királyi főkor-
mányzék a főméltóságu m. kir. miniszteriumnak idei februar hó
8-áról 1.1195 sz. a. kelt intézvényét siettünk felhívni a kolozsvá-
ri királyi jogakademiának és orvossebészi tanintézetnek igazgatóit a
a' végett, hogy az illető tanári testületekkel egyetértőleg tegyenek
véleményes és indokolt tudositást az illető intézeteknek facultások-
ká emeltetése és egyetemmé átalakítása iránt, — kik ebbeli meg-
bízásoknak megfelelően, midőn azok együttes jelentését s az ahhoz
mellékelt igen kimerítő jegyzőkönyvet jelen szám alatt idezárva tel-
jes tisztelettel felterjesztjük, saját igénytelen nézeteinket következők-
ben a szerencsénk kifejezni;

Négy részre oszlik az említett jegyzőkönyv tartalma és pedig —

1. Azon okok elősorolására, melyek egy egyetemnek Erdélyhen
létesítése mellett szólnak.

2. Arra hány facultást foglaljon magában az egyetem és csak
mennyi tanszékkal illetőleg szolgálai személyzettel és fizetéssel szer-
veztessenek.

3. Hol állitassék fel az egyetem?

4. Annak költségei honnan fedeztethetnének?

Mi az elsőt illeti tökéletesen egyetértünk jegyzőkönyvvel mind-
azon indokokra nézve melyek abban az erdélyi egyetem szükségés-
sége mellett szólnak — ugyanis, Erdélynek két millió népessége,
azon mintegy 9000 ifjú, kik az erdélyi humanisticus tanodákban

*) Másolva a kormányzék levéltárából 6804—1868.

tanulnak*) s ezeknek egyáltalában különösen pedig az Erdély keleti részeiben lakóknak a pesti egyetemtől távolléte, mit még terhesebbé teszen az általános vagyontalanság és a messzefekvő nagyobb városokban érezhető drága életmód; azon csekély összeg, mely Erdély nagy adómenyiségéhez képest annak tanintézeteire fordítatik az államkincstárból; — azon körülmény, hogy egy egyetemet és polytechnikumot potolhassanak a magyar szent korona összes országaiban, melyek pedig felét teszik a birodalomnak, csak egy egyetem létezik, midőn a birodalom másik felében hat hasonló intézet hirdeti és biztosítja a tudományos művelődés fejlettségét s ettől feltételezett jóllétet és vagyonosodást, = egyenként is elegendők arra, hogy Erdély részére egy egyetemet igénybe vegyenek, — együtt véve pedig ennek elodázhatlan szükségességét kétségtelené teszik, úgy annyira, hogy a pontnál még csak azt jegyezhetjük meg, miszerént ezen létesítendő egyetemnek nem csak az erdélyiek, hanem Magyarországának határos és Pesttől távolabb eső vidékei is anuál nagyobb hasznát vehetnék, minél bizonyosabb az, hogy a tanuló ifjúság itt sokkal kevesebb költséggel beérhetné, mint amott,

A másodtk pontot illetőleg helyesen említi fel a jegyzőkönyv azt, hogy az erdélyi egyetem az itt már tökéletesen kifejtett és érvényben levő vallási autonomia mellett a theologiai facultást magában nem foglaltathatja s azért nézetünk szerint is a bölcsészeti, jogi és orvosi facultásokból kellene állani — helyeseljük a jegyzőkönyvnek ezen facultások mikénti szervezésére vonatkozó elenzését is s csak annyit látunk szükségesnek megjegyezni:

a.) hogy a bölcsészeti facultás azon elemeit illetőleg, melynek a matematikai és természettudományi osztályokra vonatkoznak a jegyzőkönyv tervezet szerénti tanári erők talán nem lennének annyian, mennyit azok igényelnének, azonban midőn azon tekintetben egy részről előttünk is költségkimélés szolgál okul, más részről azon meggyőződésben vagyunk, hogy különösen a technikai és gazdasági tudományokban az egyetem csak annyi alapot lenne hivatva nyújtani a tanulóknak, a mennyi bőségesen elegendő volna arra, hogy

*) Itt egy kicsit elvetette a „fenséges kormányzék“ a sulykot. A mint a közlöttök statisztikai táblák mutatják a rajtok felőlelt évtiz alatt a legtöbb középtanodai tanuló az 186°/₉ tanévben volt, mikor is számok 7099-re rúgott; és legkevesebb 186°/₁-ben: 5922. Átlagszámítással tehát Erdélyben egy tanévre 6489 középtanodai tanuló esik, mely szám tán mégsem egészen 9000!

azzal magokat az egyes szakra, mint jövő életmódjokra tökéletesen kiképezni ohajtók akár egy öszművészeti, akár egy gyakorlati gazdasági intézetbe átmelessenek.

b.) hogy Erdélynek részint azon geographiai helyzete, melynél fogva oly országokkal határos kelet felől, melyek a marhavészt rendszeren ide átszármatatják, részint azon körülménye, melyszerént a nemzet-gazdaszat terén kiváráon a marha tenyésztéssel kell foglalkoznia, nagyon kívánatosá teszik, hogy a baromrovostan kiválóan terjedelmesebb, mint más egyetemen és gyakorlatilag is tanmitassék, tehát mellette egy baromkórház állitassék fel. —

c.) hogy a rendes tanárok fizetése egyátalában 2400 forintban, a rendkivülieké pedig 1200 forintban lehetne legfeljebb megállitandó, mi évenként 24000 frttal tenné kevesebbre a költséget, mint lenne akkor, ha a jegyzőkönyv javaslata szerént a rendes tanár 3000 a rendkivüli pedig 1500 forint évi fizetést húzva. —

Egyátalában ezen most idézett három pontra nézve legkevesbétem szándéknak a magyar kir. miniszterium böles nézeteit megelőzni, — annyival inkább, minthogy a pesti egyeiem jelenlegi vagy netalán módositandó szerkezete itt is némi iránoadóul foghat vétetni s csak annyiban láttuk szükségesnek igénytelen véleményünk kijelentését a mennyiben a véleményező jegyzőkönyv azokra is kiterjed.

Azon kérdésre nézve, hogyha, mint biztosan reményleni okunk van, az egyetem Erdélyre nézve megadatik, ez hol állitassék fel, azt hisszük, alig találkozzhatik valaki, ki ennek helyét Kolozsváron kívül keresné, hol az elhelyezésre alkalmas épületek vannak s az orvosseászti intézet, az Erdélyben levő kórházak legnagyobbikával, botanikus kerrtel és több készületekkel már fenáll, — s a most ittlétező jogakademia azon esetben facultássá emeltetvén az arra jelenleg fordítatni szokott költtég az egyetem költségeinek fedezésére szolgálhatna, de továbbá az egyetembe sereglendő ifjúság is itt tudni magát legkönyebben elhelyeztetni s különben is Kolorsvár az erdélyi részek fővárosa levén, a magas kormány figyelmét minben esetrt megérdemli arra nézve, hogy szellemi állása és anyagi jólléte emelésére a közelmúlt idő alatti mellőztetése némi kárpótlása gyanánt — az erdélyi részekben felállitandó tudományos egyetem székhelyéül állitassék meg és ezuton is lehető felvirágoztatása eszközöltessék.

Végre miután az elől említett negyedik kérdést illetőleg a jegyzőkönyv azon források kijelölésére is kiterjedett, melyekből a létesitendő egyetémnek számitása szerént 1498870 illetőleg

125870 forint évi költségei fedezhetőek lennének, kötelességünk kifejezni azon tiszteletteljes nézetünket, hogy e célra, mint már imént említettük a kolozsvári királyi jogakademia számára az államkincstárból rendszeresített évi illetmény — továbbá az orvossebészei intézet évi költségfedezete kétségenkívül az egyetemre, melybe ama két tanintézet be fog olvadni, lesz fordítandó — azonban több fontos állampolitikai okokból kell ellene szólnunk annak, hogy a szebeni államgymnasium feloszlattassék talán csak azért, hogy annak évenkénti 16 ezer s néhány száz forintnyi dotatiója az egyetemnek adassék.

Valamint azon egyes országos alapokra nézve is, melyeket a jegyzőkönyv az egyetem céljaira felhasználhatóknak vél, azon meggyőződésbeá vagyunk, hogy azok közül csak az úgynevezett „vegytan és kohászati alap“ fordítható az egyetem céljaira, mely boldogemlékü I. Ferencz király ő felsége által épen tanczélokra, a kolozsvári lyceumban fennállott vegyészeti és kohászati tanszék felállítására ajánlatott.

A többi alapok mind olyanok, melyek vagy már ma is bizonyos rendeltetéssel bírnak, minő például a kereskedelmi, melynek kamataiból a polytechnikumban tanuló ifjak számára évi ösztöndíjak adatnak, továbbá a rendőri alap, melyből némi segedelem szokott adatni az elemi csapások által sújtott szegényebb községeknek, a himlőoltási, mely ezen királyi főkormányzések által már 1863-dik évben a kolozsvári országos kóroda számára szükséges épület felállítására felajánlatott s az a feletti tárgyalások még bevégezve nincsenek és az országház-alap, mely már elnevezésénél fogva is saját céljától el nem vonható, végre a süket-néma alap, mely inkább gyarapítást igényel, mint más célra fordítást, hogy egykor rendeltetésének megfelelőleg felhasználtathassék, vagy pedig más országos célokra hasznosabban vagy legalább érezhetőbben fordíttathassék, miután az egyetemre kívántató évi nagy költségen kamataik által úgy is igen keveset könnyítenének. S azért semmit sem kétségeskedünk azon meggyőződésünknek adni kifejezést, hogy az előbb említett 3 összeget felülmuló költségei a leendő egyetemnek azon nagyfontosságú okokból, melyek annak létesítését sürgősen követelik, az államkincstárból lennének fedezendőek.

A jegyzőkönyv kiterjeszkedik azon épületek kijelölésére is, melyekben az egyetem elhelyezhető lenne, mi e pontok részletes taglalásába ereszkedni nem látjuk idején valónak, s csak ismételjük azt, mit előbb már megemlítettünk, hogy Kolozsvár e célra elegendő

épülettel bir, ha a kormányzék helyiségeül szolgáló országház, melynek egyetem czéljaira használhatása különben is egy bizonytalan eshetőségtől függ, vagy a lyceum épülete nem is vétetnének igénybe, ez utóbbira nézve megjegyezvén, hogy az a katolikus tanulmányi alap tulajdona lévén, megtörtéuhetik, hogy az egyetem számára, ha nagyobb áron is, mint a jegyzőkönyvben véleményeztetik bérbé vehető lesz.

Azt hisszük, hogy a fent elősoroltakban minden irányban sikerült megfejtenünk azon nagyfontosságú kérdést, melyet a főméltóságú magyar királyi miniszterium előtt tisztelt intézvényében kitüzni méltóztatott, s nincs egyéb hátra, mint Erdélynek a multban oly sok tekintetben az állam részéről figyelem nélkül hagyott sorsa és szellemi, úgy mint anyagi felvirágoztatása érdekében a hazafi kebel egész melegevel arra kérni meg a főméltóságú m. kir. miniszteriumot, hogy ezen sokat szenvedett országot ő. cs. királyi Felsege atyai kegyelmének hozzájárulásával egy egyetemnek Kolozsvárt mielőbb életbeléptetésével megörvendeztetni méltóztassék.

Kolozsvárt, ápril hó 2. 1860.

IV.

1848. XIX. Törvényezikk. A magyar egyetemről.

A magyar egyetemre nézve rendeltetik:

1. §. Az egyetem egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik.

2. §. Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrészt a tanuló arra nézve: mely tant és melyik tanártól kívánja hylgatni, szabad választást tehessen; más részről: hogy a rendes tanárokon kívül más jeles egyének is, a miniszterium által ideiglenesen megállapítandó, később pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.

3. §. Ezen elvnek az egyetemnél alkalmazása a közoktatási miniszterre bizatik, tudósítását az, és egyéb e részben teendők iránt a legközelebbi országgyűlésnek benyujtván.

V.

Törvényjavaslat a kolozsvári egyetem felállítására tárgyában.

1. §. Kolozsvár szabad királyi városban országos főtanodául egy királyi egyetem állittatik és 1870. év október havában megnyittatik.

2. §. Az összes egyetemi működés a következő három tanszakra különül u. m.

1) bölcsészet-, nyelvészet- és természettudományi;

2) orvosi;

3) jogi és államtudományi karra.

A bölcsészet, nyelvészet és természettudományi karhoz kapcsolva, annak kiegészítő részéül egy gyakorlati tanárképezde állitandó.

Ezen egymással tökéletesen egyenjogú három tudománykar mind-egyike külön önálló egészét képez saját tanárainak és önmaga által választandó dékánjainak vezetése alatt.

Az egyes tudománykarok (facultates) felett áll közigazgatási s minden kart közösen érdeklő ügyek intézésére a karok összesége által választott tanács és annak elnöke: az egyetem rectora.

3. §. Az egyetem tanítói és tanulói személyzete, valamint a tanítás és tanulás szabadsága a pesti egyetem újból szervezéséről szóló 1869. évi törv. czikk 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 és 14. §-ai szerint rendeztetik.

4. §. Az egyetem anyagi szükségéi a törvényhozás által évenként megszavazandó országos erővel fedeztetnek.

5. §. A kolozsvári egyetem a közoktatásügyi miniszter hatósága alatt áll.

6. §. A jelen törvény végrehajtásával s az egyetemnek ezen törvény értelmében való szervezetét s igazgatását rendező részletes szabályok megállapításával a közoktatásügyi miniszter bizatik meg.

VI.

Törvényjavaslat a pesti királyi magyar egyetem újból szervezése tárgyában.

Az 1848. évi 19. t. cz. értelmében a pesti királyi magyar egyetem, mint országos főtanoda a tanszabadság elvének alapján a következőleg szerveztetik.

1. §. Az egyetemi tanítás és összes tudományos működés következő hat tudománykarra (facultas) oszlik, u. m. 1-ször a bölcsezzet-, nyelvészeti- és természettudományi; 2-or orvosi; 3-or jog- és államtudományi; 4-er a gör. katolikus protestánsztheológiai tudománykarokra.

A bölcsezzet, nyelvészeti és természettudományi karhoz kapcsolva, ennek kiegészítő részéül egy gyakorlati tanárképezde állittatik.

Ezen egymással tökéletesen egyenjogu 6 tudománykar mindegyike külön önálló egészet képez saját tanárainak és önmaga által választott dékánjainak vezetése alatt.

Az egyes tudománykarok (facultates) felett áll közigazgatási és minden kart közösen érdeklő ügyek intézésére a karok összesége által választott tanács és annak elnöke: az egyetem rectora.

2. §. Az egyetem személyzete áll: 1-ör a tanítói személyzetből, 2-or: az egyetembe felvett tanulókból és 3-or: az egyetem házi ügyeinek viteléhez — a tanárokon kívül szükséges tisztviselőkből.

3. §. A tanítói személyzetet képezik 1-ör a rendes, 2-or a rendkívüli, 3-or a segédtanárok, 4-er magántanárok, 5-ör a köztanítók (nyelvek, tornászati, rajz sat. tanítói).

A rendes és rendkívüli tanárok mellé, hol a szükség kívánja, tanársegédek alkalmaztatnak. A rendes és a rendkívüli, valamint a segédtanárok és a köztanítók, úgyszintén a tanársegédek az egyetemről évi fizetést húznak, a magántanárok pedig csak előadások tartására s az azokért járó meghatározott tandíjak élvezetére jogosítvák.

Azonban kitünő s oly tudományt művelő magántanároknak, kiknek a tárgyak természeténél fogva kevés számú hallgatójok lehet, rendkívüli esetekben évi segélyt adhat a közoktatási miniszter.

4. §. A rendes és rendkívüli tanárokat a közoktatásügyi miniszter előterjesztésére ő felsége, a segédtanárokat, köztanítókat, valamint a magántanárokat pedig a közoktatási miniszter nevezi ki, s illetőleg jogosítja előadások tartására oly egyének közzül, kik vagy valamely hazai egyetemenél oklevéllel nyilvánítottak egyetemi tanárságra képesítettekül, vagy pedig irodalmi és egyéb tudományos munkódások — a tudomány művelésében szerzett érdemeik által nyilvánosan bebizonyították képesítettségekét.

A három theologiai karba a tanárok és magántanárok az egyéni képesítetség mellett, az illető egyházak ajánlata alapján neveztetnek ki.

A tanársegédeket az illető kar tanári testületének ajánlata alapján hasonlóul a közoktatásügyi miniszter alkalmazza.

Magántanárok meghatározatlan számmal nevezhetők ki.

Azonban, ha a kinevezett magántanár kinevezésétől számított három évig meg nem kezdi előadásait, vagy ha előadásainak megkezdése után egy folytában három tanév alatt egy félévig előadást nem tart, ezen esetekben magántanári jogositottsága elévültül tekintendő.

Magántanárok a vizsgákon a tanárokkal egyenjogúan vizsgálhatnak.

5 §. A rendes, a rendkívüli és a segédtanárok valamint a köztanítók nyugdíjra jogosított állami tisztviselőkül tekintetnek.

A nyugdíjrendszer külön törvényben fog megállapittatni.

6 §. Ugy a rendes, mint a rendkívüli és a segédtanárok élet-hosszig neveztetnek kis és erkölcsi vétség, hivatali hanyagság vagy közbüntény eseteit kivéve sem el nem mozdíthatók, sem más állomásra vagy kisebb fokú fizetésre nem helyezhetők, sem saját beleegyezésök nélkül elő nem mozdíthatók, ugy szintén saját beleegyezésök nélkül (a tanári működésre véglegesen tehetlenné tevő betegség eseteit vagy öregséget kivéve) nyugalomba nem helyezhetők.

Hivatali hanyagság és erkölcsi vétség eseteiben a vádlott tanárnak elmozdittatása s illetőleg nyugalomba helyezése, vagy más állomásra áttétele felett az egyetem összes tanárai közzül sorshuzás útján alakított bíróság ítél. E bíróság sorshuzással 23 tagból áll, kik közzül visszavett a vádlott hatot és a vádló is hatot.

A vádlott és vádló visszavetései után is megmaradt tagok magok közzül elnököt választanak és szavazattöbbséggel ítélnek. A vizsgálatot is ugyanezen fegyelembíróság eszközli.

Minden, ezen bíróság elé tartozó esetekben rendes vádló azon kar dékánja, melyhez a vádlott tartozik. Azonban vádat emelhet az

illető facultás tanári kara is szavazattöbbséggel választott megbizottja által.

Ha a fegyelmi eljárás dékán ellen kívántatik, az egyetem rectora vagy az illető tanári facultás illető megbizottja által emelhet vádat.

A rector ellen bármelyik dékán vagy bármely facultás tanári kara (megbizottja által) felléphet vádlóul.

A vád alá helyezés s a fegyelmi bíróság megalakítása az egyetemi tanács által rendeltetik el a vádló kívánatára, Közbüntény eseteiben a rendes bíróság ítélete határoz tanári állása felett is. Azonban vádlottnak a birói vizsgálat megkezdésétől az ítélet kimondásáig tanári működése felfüggesztetik.

7 §. A tanulók: rendes vagy rendkívüli hallgatói az egyetemi előadásoknak.

Rendes tanulók azok, kik az illető tanszakokra kiszabott előképzettség kimutatása mellett felvételi vizsga letétele folytán az illető tudománykar tanfolyamára rendes hallgatókul beiratnak.

Rendkívüli tanulók mindazok, kik valamelyik karba, vagy ott előadott akár csak egy tudomány hallgatására is, a kellő tandíj lefizetése mellett magokat beiratják (ha szinte előképzettséget nem igazolják is.)

A rendkívüli tanulók, ha kiváuják, az általok hallgatott tárgyak hallgatásáról tamusított szorgalmokról szintén kapnak bizonyítványt, jót az általok hallgatott tantárgyakból vizsgát is tehetnek.

8 §. A jogi, orvosi és tanári szakpályákhoz szükséges előképzettségnek és vizsgáknak megállapítása iránt a közoktatásügyi miniszter külön intézkedik.

9 §. Mindegyik tudománykarban megállapittanak ugyan mind a tanfolyam tartama, mind pedig azon tantárgyak, melyeket az egész tanfolyam bevégezéséig az illető szakpályára készülő rendes tanulóknak hallgatniók és elvégezniök kell, azonban a tanulók saját választások szerént szabadon hallgathatják bármelyik tanár vagy magántanár előadásain a tantárgyakat.

10 §. Mind a rendes, mind a rendkívüli hallgatók kötelesek pontosan megjelenni az előadásokon, melyekre magokat beiratták.

11 §. Az összes tanulók fegyelmi tekintetben a tanitói személyzetből alakítandó egyetemi hatóság alatt állanak.

Az egyetemből kizárás eseteiben tanulók felett is a fentebbi 6 §-ban irt fegyelmi bíróság ítéel, az ugyanott megállapított eljárással.

12 §. Az egyetemi hallgatóságokat képezik:

1) első fokon mindegyik tudománykarnak rendes és rendkívüli tanáraiból álló tanári testület, a saját kebelökből évenként újra választott dékánok vezetése alatt.

2) másodfokon a valamennyi kar összes rendes és rendkívüli tanárai által önmagok közül választott és 24 tagból álló egyetemi tanács az egyetem rectoráoak vezetése alatt, kit szinte valamennyi karok összes rendes és rendkívüli tanárai és mindegyik kar magántanárainak fentebb nevezett két-két képviselői választanak évenként újra bármelyik kar tanárai közül.

13 §. Az egyetem házi s vagyoni ügyeinek kezelésére szükséges tisztviselőket a közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

E tisztviselők fegyelmi tekintetben az egyetemi hatóságok alatt állanak s szintén nyugdíjra jogosítvák a jelen t. cz. 5-dik §-sa értelmében.

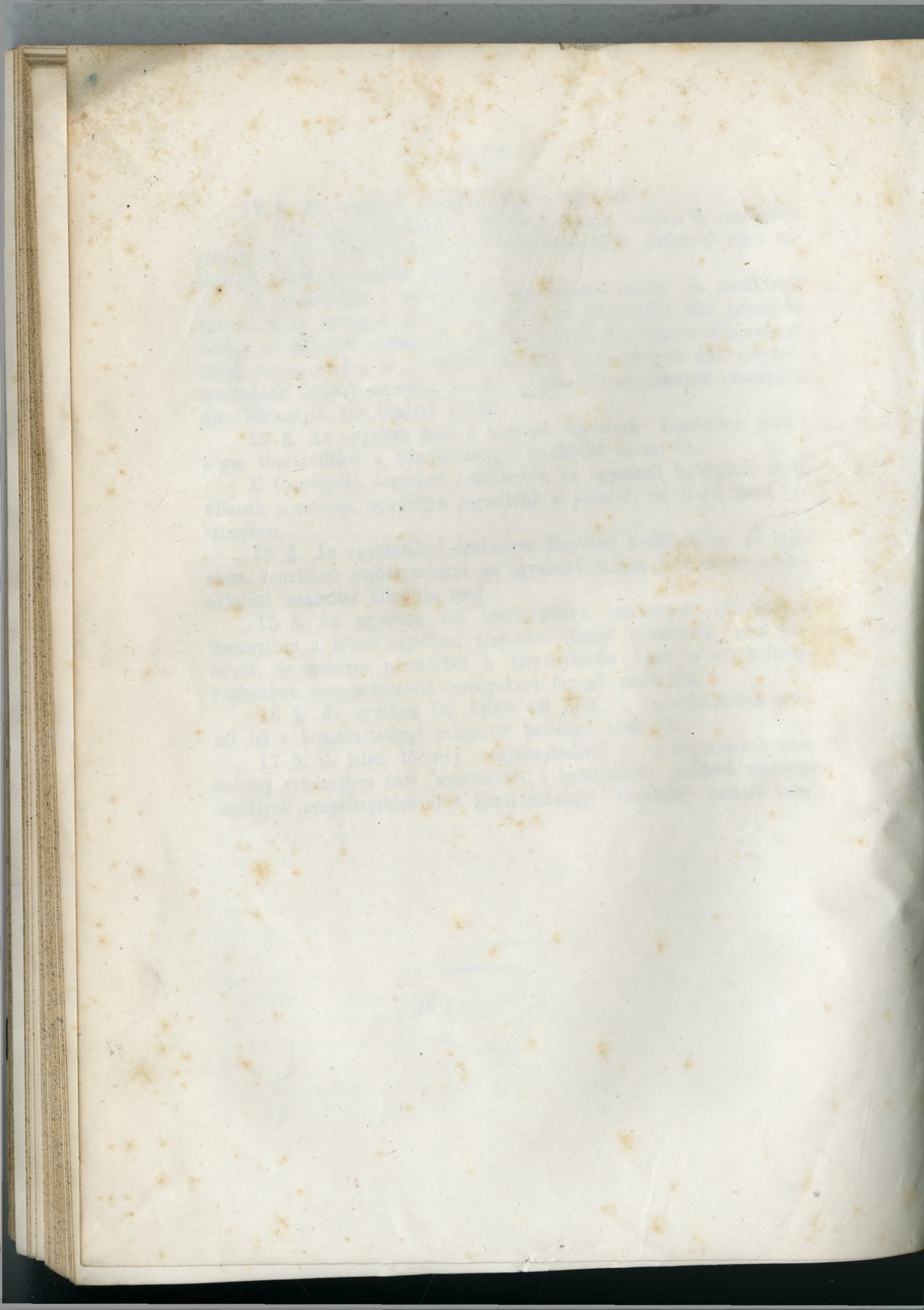
14 §. Az egyetemen szükséges fegyelmi rendtartásra és eljárásra vonatkozó szabályzatokat az egyetemi tanács javaslatára a közoktatási miniszter állapítja meg.

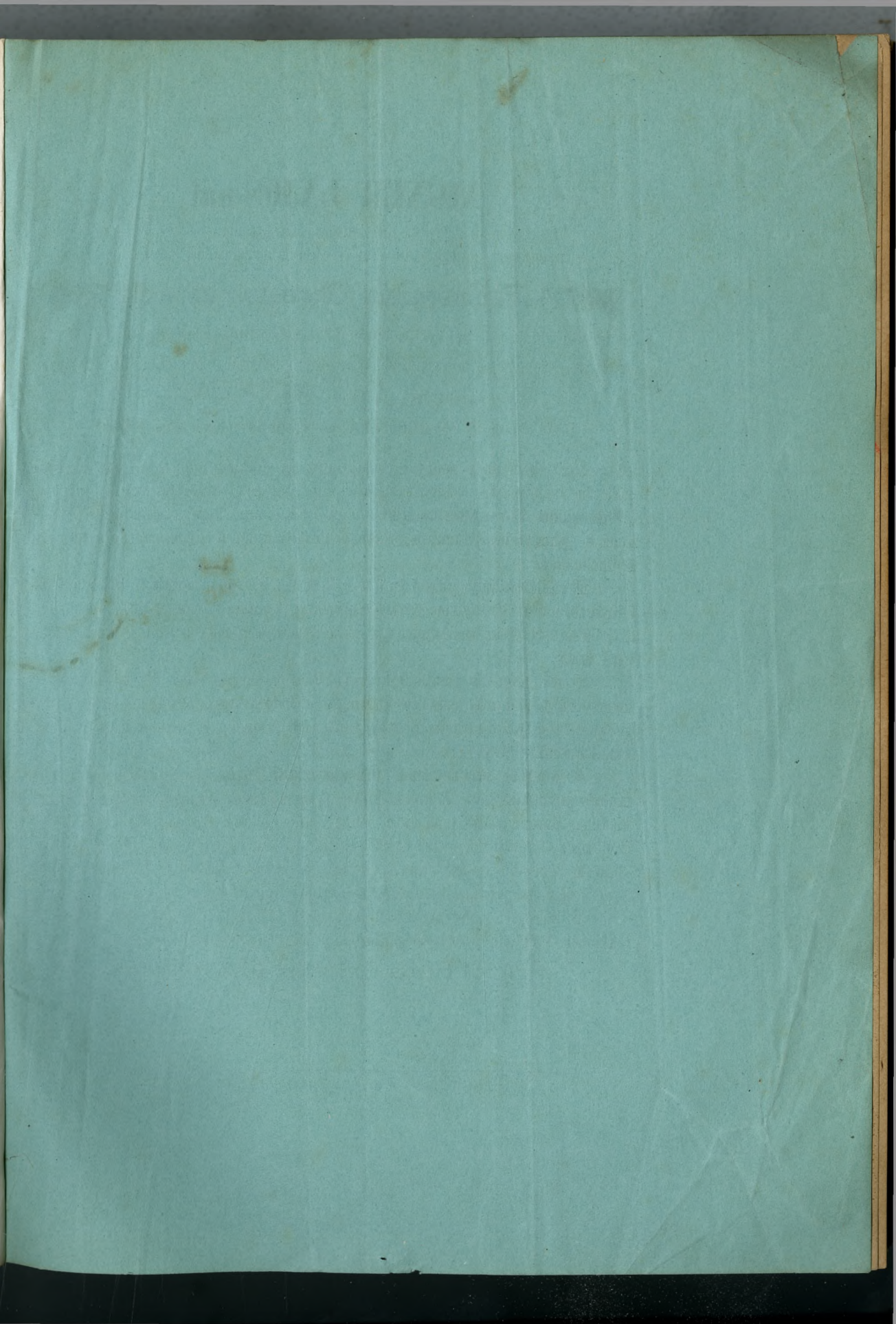
15 §. Az egyetem évi szertartására szükséges költségek a mennyiben a létező egyetemi alapokból eléggé fedezhetők nem lennének, az országos pénztárból a törvényhozás által az évi költségvetésekben megszavazandó összegekkel fognak pótoltatni.

16 §. Az egyetem (az 1848 évi XIX. t. cz. értelmében ezentúl is) a közoktatásügyi miniszter hatósága alatt áll.

17 §. A jelen törvény végrehajtásával s az egyetemnek ezen törvény értelmében való szervezetét s igazgatását rendező részletes szabályok megállapításával a közoktatásügyi miniszter bizatik meg.

DE BALLAGI GÉZA

AIGNER LAJOS-nál

(Pest, váci-utca 18. szám)

megjelent s általa minden hiteles könyvtárban kapható:

☞ A Philosophia Chrestomatheiája ☜

Szemelvények az ó-, közép- és újkor jelentős bölcseisének műveiből. Fordította, szerkesztette, magyarázó szöveggel s az illető kor dióhéjba szorított történetével kísérte **MÁTRAI ERNŐ.**

I-ső kötet: A Socratest előző görög philosophia. **Ára 1 frt.**

Rég jelent meg tanügyi irodalmunkban munka, melyet a hazai sajtó párt és nemzetiségi színezet nélkül oly melegen üdvözlött volna, mint a „**Philosophia Chrestomatheiáját**, melyről akadémiai tagok, tekintélyes (egyetemi s gymnasiumi) tanárok szakértő birálataikban a legelismertebb hangon nyilatkoztak.

E valódi hiányt pótoló mű a bölcészet korypheusainak műveit a legjellemzőbb szemelvényben, szövegmagyarázó kommentárral adja, s ez által a bölcészeti világirodalom eszméit a hazai közönség számára hozzáférhetővé teszi.

E mű második füzeté Sokratest, Platot, Arisztotelest és követőiket, a harmadik a Sokrates iskolája utáni görög bölcészetet, a negyedik a középkort, az ötödik az újkornak Kantig, a hatodik Hegelig, a hetedik a mai időkig terjedő szakát öleli fel.

A magyar bölcészeket felölelő önálló füzet közelebből jelenik meg, mutatóványokkal Décsi Csímor János, Apáczai Cséri János, Sartori Bernád, Köteles Sámuel, Márton István, Imre János, Tarczy Lajos, Hetényi János, Szontagh Gusztáv, Horváth Cyril, Rónai Jácint, Purgstaller József, Almási Balogh Sámuel, Erdélyi János, Kerkapoly Károly, Eötvös József, Greguss Ágost, Brassai Sámuel, Mentovich Ferencz műveiből.

E füzetet a magyarországi bölcészet története (ösvallásunk metaphysikájától — máig), s a honi philosophia bő könyvszete vezet be.

A 16 ivre terjedő e kötet ára 1 frt 50 kr. lesz.

